

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Neúplná rodina jako možný faktor vzniku rizikového chování
u dospívajících dětí**

Bakalářská práce

Jméno: Pavla Pokrývková
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální komunikace v neziskovém sektoru
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí: PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.
Oponent: Mgr. Alena Knotková

Zadání bakalářské práce

Autor: Pavla Pokrývková

Studium: P21K0220

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální komunikace v neziskovém sektoru

Název bakalářské práce: **Neúplná rodina jako možný faktor vzniku rizikového chování u dospívajících dětí**

Název bakalářské práce AJ: Incomplete family as a possible factor of hazardous behaviour of adolescents

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na neúplnou rodinu a její možný vliv na vznik rizikového chování u dospívajících. Teoretická část se zabývá tématem neúplné rodiny, jejími typy a výchovou v neúplné, případně rekonstruované rodině. Práce vymezuje základní kontury rizikového chování v neúplných (rekonstruovaných) rodinách. V praktické části jsou zpracované 3 případové studie neúplných rodin s cílem posoudit, jaký má vliv na chování dospívajících dětí a zda ji lze vnímat jako možný faktor vedoucí ke vzniku rizikového chování.

ČECH, Ondřej a ZVONÍČKOVÁ, Nicole. *Možnosti prevence rizikového chování dětí*. České Budějovice: Theia - krizové centrum o.p.s., 2017. 72 s.

ISBN 978-80-904854-5-7.

HUTYROVÁ, Miluše, RŮŽIČKA, Michal a SPĚVÁČEK, Jan. *Prevence rizikového a problémového chování*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 95 s.

ISBN 978-80-244-3725-5.

MÁROVÁ, Zdeňka, MATĚJČEK, Zdeněk a RADVANOVÁ, Senta. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: SPN, 1975. 120 s. ISBN 14-504-77.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

PALONCYOVÁ, Jana. *Neúplné rodiny*. Praha : VÚPSV, v.v.i., 2019. 216 s. ISBN 978-80-7416-357-9.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 176 s. ISBN 80-7178-559-8.

Zadávací pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.

Oponent: Mgr. Alena Knotková

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Neúplná rodina jako možný faktor vzniku rizikového chování u dospívajících dětí vypracovala pod vedením PhDr. Jiřího Kučírka, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 22. 04. 2024

Anotace

POKRÝVKOVÁ, Pavla. *Neúplná rodina jako možný faktor vzniku rizikového chování u dospívajících dětí*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2024. 68 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměřuje na neúplnou rodinu a její možný vliv na vznik rizikového chování u dospívajících dětí ve věku 10 až 15 let. Teoretická část práce se zabývá tématem neúplné rodiny, jejími typy a důvody jejich vzniku. Dále popisuje vývoj dítěte vyrůstajícího v neúplné rodině, s tím související důležitost mezigeneračních vztahů a důsledky chybějících rodinných vztahů. Vymezuje pojem rizikové chování, jeho příčiny, projevy a důsledky.

V praktické části byla použita metoda kvantitativního výzkumu, ke kterému byly využity statistické údaje řešených případů rizikového chování dětí z neúplných rodin, které naplnilo skutkovou podstatu trestného činu. Statistiky jsou doplněny kvalitativním výzkumem ve formě případových studií dětí z neúplných rodin, které jsou pachateli těchto trestných činů. Cílem práce je zjistit, zda lze prokázat vliv neúplné rodiny na vznik rizikového chování u dospívajících dětí.

Klíčová slova: neúplná rodina, dospívající dítě, rizikové chování, rodiče

Annotation

POKRÝVKOVÁ, Pavla. *Incomplete family as a possible factor of hazardous behaviour of adolescents*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2024. 68 pp. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis is focused on a single-parent family and its possible influence on a risk behaviour formation in adolescents aged 10-15 years. The theoretical part of the thesis deals with an issue of a single-parent family, its kinds and reasons of its formation. Furthermore, it describes a development of a child growing up in a single-parent family and the importance of inter-generation relations and consequences of missing family relationship associated with it. It classifies a concept of risk behaviour, its demonstrations, reasons of formation and consequences.

The practical part is based on a method of quantitative research with use of statistic data from addressed cases of risk behaviour of children from single-parent families, that fulfilled the factual basis of a criminal offense. The statistics are supplemented with a qualitative research in a form of case studies of children from single-parent families who are the offenders of these criminal offenses. The aim of the thesis is to find out whether it is possible to prove the influence of a single-parent family on a risk behaviour formation of adolescents.

Keywords: Single-parent family, adolescent, risk behaviour, parents

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce, PhDr. Jiřímu Kučírkoví, Ph.D., za odborné vedení, podporu a cenné rady při zpracování práce.

Obsah

Úvod.....	9
1 Neúplná rodina.....	11
1.1 Vznik neúplné rodiny.....	12
1.2 Variability neúplné rodiny	14
1.2.1 Důležitost rodinných mezigeneračních vazeb v neúplné rodině	16
1.2.2 Psychosociální dopady na pečujícího rodiče v neúplné rodině	18
2 Vliv neúplné rodiny na vývoj dospívajícího dítěte.....	21
2.1 Vliv konfliktních vztahů na dospívající dítě v neúplné rodině.....	22
2.2 Vliv chybějících vztahů na dospívající dítě v neúplné rodině	24
3 Rizikové chování dospívajících dětí v neúplné rodině	27
3.1 Příčiny rizikového chování u dospívajících dětí v neúplné rodině.....	28
3.2 Projevy rizikového chování u dospívajících dětí v neúplné rodině	30
3.3 Důsledky rizikového chování dospívajících dětí v neúplné rodině	36
4 Metodologická východiska a cíle výzkumného šetření	39
4.1 Analýzy řešených případů u Okresního soudu v Chrudimi	40
4.2 Vyhodnocení analýz řešených případů u Okresního soudu v Chrudimi	49
5 Případové studie.....	51
6 Vyhodnocení hypotéz	56
7 Diskuze	57
Závěr	59
Seznam použité literatury	61
Seznam tabulek.....	67
Seznam grafů	68

Seznam užitých zkratk

MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OSPOD	Orgán sociálně právní ochrany dětí
SRCH-D	syndrom rizikového chování v dospívání
SZR	syndrom zavržení rodiče

Úvod

Rodina je základní pilíř společnosti a zároveň hraje klíčovou roli v životě jednotlivce. Pro každé dítě by měla být místem, kde se cítí bezpečně, kde je chráněno, milováno a podporováno. „*Rodina by měla znamenat pro dítě základní životní jistotu*“ (Matějček, 1994, s. 17). Toto by mělo platit pro dítě vyrůstající v úplné i neúplné rodině. Z původní rodiny dítě přejímá modely týkající se životních hodnot, morálky a také fungování mezilidských vztahů. Nicméně je důležité si uvědomit, že každá rodina je jedinečná a každý její model má své výhody, ale i slabiny.

V posledních letech prošla rodina velkou změnou a současná rodina by se dala označit jen stěží za „tradiční“. Nejčastějším způsobem vzniku neúplné rodiny je v současné době rozvod manželství. Rozvody se obvykle neobejdou bez negativních emocí a vypjatých situací v rodině, které nepříznivě ovlivňují nejen vývoj dítěte, ale i vztahy mezi rodiči. Obzvláště v období dospívání jsou změny v rodinném uspořádání pro dítě velmi citlivé a mají na jeho chování velký dopad. Přibývá tak nových forem a struktur rodiny. Neúplné rodiny často čelí různým obtížným situacím jako je ekonomická zátěž, ztráta ženského či mužského vzoru, chybějící vztah s prarodiči a v neposlední řadě skloubení výchovy dětí a práce. I přesto se mnoho neúplných rodin úspěšně přizpůsobuje novým podmínkám a daří se jim vytvářet stabilizované prostředí.

Hlavním cílem bakalářské práce bylo zjistit, do jaké míry může neúplné rodinné prostředí ovlivnit děti v období dospívání a jak velký je jeho podíl na možném vzniku rizikového chování. Dílčím cílem bylo poukázat na problémy, se kterými se neúplné rodiny musí potýkat, a které ovlivňují vývoj dospívajícího dítěte ve věku od 10 do 15 let. Téma bakalářské práce jsem si zvolila z důvodu jeho aktuálnosti v současné době a osobní zkušenosti. Já sama pocházím z rodiny úplné, která pro mě vždy byla bezpečným zázemím. Nyní v dospělosti jsem se stala matkou samozivitelkou dvou dospívajících dcer, takže na problém mohu nahlížet i z druhé strany.

Teoretická část je zaměřena na vymezení pojmu neúplná rodina a na důvody jejího vzniku. Dále jsou uvedeny možné variability neúplné rodiny, důležitost mezigeneračních vazeb a vývoj dítěte v období dospívání vyrůstajícího v neúplné rodině. Následně práce popisuje rizikové chování, jeho příčiny a projevy, obzvláště u dospívajících dětí z neúplných rodin. Poukazuje také na důsledky rizikového chování včetně výchovných opatření, která jsou ukládána soudem, pokud rizikové chování naplní skutkovou podstatu trestného činu.

Praktická část je rozdělena na kvantitativní výzkum, ke kterému byly využity statistické údaje řešených případů rizikového chování dětí z neúplných rodin, které naplnilo skutkovou podstatu trestného činu. Údaje byly získány od Okresního soudu v Chrudimi za období od roku 2013 do roku 2022. Statistiky jsou doplněny kvalitativním výzkumem ve formě případových studií dětí z neúplných rodin, které jsou pachateli těchto trestných činů. Případové studie (anonymizované rozsudky), rovněž poskytl Okresní soud v Chrudimi.

1 Neúplná rodina

Neúplnou rodinou označujeme rodinu, která se skládá z jednoho rodiče, jeho nezaopatřených dětí a prarodičů. V současné době počet těchto rodin vzrůstá a téma neúplné rodiny se tak stává fenoménem dnešní doby.

„...rozpad rodiny představuje specifickou psychosociální zátěž. Je silným zásahem do světa dítěte, který byl považován za bezpečný a jistý také proto, že jej dítě chápalo jako trvalý. Rozpad rodiny ovlivní jeho postoj k jiným lidem i k sobě samému. Zpracování této zátěže je vývojově i individuálně specificky podmíněné, každé dítě reaguje na rozchod rodičů na úrovni svého uvažování a emoční zralosti“ (Vágnerová, 2012, s. 230).

S neúplnými rodinami se setkáváme po celou historii lidstva. V minulosti vznikaly tyto rodiny zejména v důsledku vysoké úmrtnosti obyvatelstva, kdy smrt postihla jednoho z rodičů. Výjimkou nebyly ani svobodné matky s nemanželským dítětem. Ve vzniku neúplných rodin došlo oproti minulosti k výrazným strukturálním změnám. Do poloviny 20. století byl rozvod něčím zcela výjimečným a manželství skončilo téměř vždy smrtí jednoho z manželů. V posledních desetiletích je vznik neúplné rodiny z důvodu rozvodu stále častější (Šťastná, 2009).

V současné době je rozvod rodičů nejčastější příčinou vzniku neúplných rodin. Český statistický úřad (2024, online) k tématu rozvodovosti uvádí, že v období od roku 2018 do roku 2023 byl zaznamenán mírně klesající trend. V roce 2023 bylo rozvedeno 19,5 tis. manželství, což je o 0,4 tis. méně než v roce 2022. Zároveň zde vidíme klesající trend uzavírání sňatků. Od roku 2018 do roku 2023 jich bylo nejméně uzavřeno v roce 2020. Tento rok byl ovlivněn pandemií COVID 19, s čímž byl spojen zákaz sdružování osob. V roce 2023 uzavřelo sňatek 48,3 tis. párů, což je o 6,6 tis. méně než v roce 2022. Průměrná délka trvání manželství při rozvodu, 13,5 let, zůstává stejná jako v loňském roce.

Paloncyová a kol. (2019b) doplňuje, že počet rozchodů nesezdaných rodičů je jen těžko dohledatelným údajem. Pokud se rodiče na vypořádání majetku a péči o děti domluví, nedejde k soudnímu řízení a rozchod tak není nikde statisticky zaznamenán.

Pokud bylo soužití rodičů z jakéhokoliv důvodu problematické, může být i neúplná rodina pro dítě pozitivním modelem. I rodiny s jedním rodičem mohou vytvořit spokojené a bezpečné zázemí. Kvalita života v neúplné rodině může být ovlivněna různými faktory, především ekonomického, sociálního a emočního charakteru. Kvalita života v rodině není pouze o struktuře rodiny, ale také o tom, jak jednotliví členové rodiny zvládají svoji roli,

jak spolu komunikují a podporují se. Toto potvrzuje i Sobotková (2007), která říká, že neúplnou rodinu není správné považovat za méně funkční rodinu, oproti rodině úplné. Kvalita života v dané skupině nezáleží na struktuře a jejím uspořádání, ale spíše na tom, co v rodině probíhá, jaké vztahy mezi sebou členové domácnosti mají a jak spolu komunikují.

1.1 Vznik neúplné rodiny

Vznik neúplné rodiny může být podmíněn různými životními událostmi a situacemi. Paloncyová a kol. (2019b) uvádí, že neúplná rodina obvykle vzniká třemi způsoby. V prvním případě dojde k úmrtí jednoho z rodičů, druhou možností je rozvod nebo rozchod rodičů a třetí způsob je narození dítěte matce, která žije bez partnera.

Důvodem vzniku neúplné rodiny může být smrt jednoho z rodičů. Jedná se o citlivou a obtížnou životní událost, která dramaticky mění strukturu rodiny a zanechává dlouhodobé emocionální následky pro děti a žijícího rodiče. Tato událost může být způsobena nehodou, nemocí nebo jinými okolnostmi. „*Pro děti je ztráta blízkého člověka vždy bolestnou zkušeností. Na ztrátu způsobenou smrtí pečujících osob, nejčastěji rodičů, je nutno vždy pohlízet jako na závažný zásah do psychiky dítěte*“ (Matoušek, 2017, s. 47). V případě úmrtí matky nebo otce zůstává dítě v neúplné rodině, přičemž ale stále přetrvává vztah k blízkému člověku i poté, co zemřel. Špatenková a Friedlová (2024) doplňují, že dítě si uvědomuje ztrátu rodiče, ale zároveň i ztrátu bezpečnosti a atmosféry domova, jaký býval. Vnímá smutek druhého rodiče, ale současně tím trpí, protože by potřebovalo nyní dvojnásobek péče, kterou mu ovšem zarmoucený rodič není schopen poskytnout. Role náhradníka za zemřelého rodiče se mohou ujmout prarodiče, případně širší rodina. Mohou tak pomoci stabilizovat situaci v rodině.

Další možností vzniku neúplné rodiny je rozvod rodičů. Rozpad manželství může být způsoben různými příčinami a celý proces zasahuje všechny členy rodiny. Poupětová (2009) uvádí, že rozvod přináší bolestivé, složité a těžké situace. K vnějšímu vyřešení situace slouží právní rozvod, který zahrnuje způsob řešení dělení majetku, bydlení, společných závazků a také následnou péči o společné děti. Zároveň proces rozvodu slouží jako sdělení pro okolí, že dochází ke změně a manželé již nepatří k sobě. Další částí tohoto procesu je psychorozvod, který obvykle alespoň u jednoho z rodičů započal již před žádostí o rozvod a pokračuje ještě nějakou dobu po právním rozvodu. Psychorozvodem nazýváme vnitřní psychický proces, který nám umožňuje se vyrovnat

s ukončením manželství a všemi jeho následky. Pokud ovšem u jednoho z partnerů tento proces neprobíhá nebo se zastavil, zasahuje to obvykle i do právního rozvodu, protože tento partner se nechce s ukončením manželství smířit, a tudíž ho všemožně komplikuje. Zároveň neukončený psychorozvod komplikuje komunikaci rodičů v následné porozvodové péči o děti a také v navazování dalších partnerských vztahů. Matějček a Dytrych (2002) doplňují, že rozvod se může jevit jako možnost vyřešení neshod a problémů v rodině. Bohužel i po rozvodu se objevují potíže a konfliktní témata, ať už jde o výchovu dítěte, úpravu styku s ním nebo ekonomické otázky. Klimeš (2005) potvrzuje, že při rozvodu/rozchodu partneři prochází obdobím, kdy se mění formy interakce mezi partnery a také způsoby komunikace. Každý jedinec si musí projít několika fázemi psychorozvodu/psychorozchodu, aby u něj mohlo dojít k vyrovnání se situací, odpoutání se a připraveností na nový vztah.

V současné době již na mladou svobodnou matku není pohlíženo s předsudky jako dříve. Jednou z možností je, že matka žije sama s dítětem a otec není uveden v rodném listě dítěte. Matka se rozhodla, že bude dítě vychovávat sama, rodina úplná nikdy nevznikla. Otec se tedy na výchově dítěte nepodílí ani ho finančně nezajišťuje. Může se jednat o mateřství, které vzniklo z jednorázové známosti nebo ze strany matky plánovaně. Jak uvádí Kimplová a kol. (2023) roste však počet žen, které mateřství kvůli kariéře odkládají. V určitou chvíli si uvědomí, že si musí dítě pořídit dřív, než bude pozdě, i když k tomu nemají vhodného partnera. Dítě potom vychovávají bez otce, například společně s prarodiči. Tyto ženy mají obvykle dobré finanční i materiální zabezpečení. Model neúplné rodiny si vybraly dobrovolně, protože nechtějí a nepotřebují být na partnerovi finančně ani emočně závislé.

Další možností je, že matka žije sama s dítětem a za otce dítěte se neprovdala. Otec je zapsán v rodném listě dítěte, má vůči němu vyživovací povinnost a nárok podílet se i na jeho výchově. Matka s otcem nesdílí společnou domácnost. Může se jednat i o dohodu mezi rodiči. Další variantou potom bývá, že matka s otcem žijí nesezdáni ve společné domácnosti. Rozchod nesezdaných rodičů se jeví, alespoň po právní stránce, méně komplikovaně. Pokud se partneři dohodnou, nemusí dojít k soudnímu řízení. Nicméně i zde mohou vznikat potíže při dělení společně nabytého majetku. Následnou péči o nezletilé děti řeší orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a poté soud.

Hamplová a kol. (2007) rozděluje svobodné neprovdané matky do tří skupin. První skupinou jsou nedobrovolně svobodné matky. Hlavním důvodem neuzavření manželství byl nesouhlas partnera nebo jeho neukončené předchozí manželství. S otcem dítěte při

narození dítěte matka nežila. Druhou skupinu představují svobodné liberální matky, které nepovažují manželství za důležité. Jedním z faktorů při jejich rozhodování, zda uzavřít sňatek, byla nejistota dalšího vývoje vztahu s otcem dítěte. Většina z nich (67 %) při narození prvního dítěte s otcem dítěte žila v nesezdaném soužití. Poslední, třetí, skupinou jsou pragmatické svobodné matky, které jako důvod neuzavření sňatku uvedly nesouhlas partnera a zároveň samy nebyly manželství příliš nakloněny. Manželství pro ně znamená ztrátu nezávislosti, svobody, nechtějí být emocionálně ani finančně závislé na muži. Zdůrazňovaly také ekonomickou výhodnost neprovdané svobodné matky. V nesezdaném soužití v době narození dítěte žilo 59 % z nich. Všechny skupiny pak jako hlavní důvod neuzavření manželství uváděly nejistotu budoucnosti partnerského vztahu a nesouhlas otce dítěte.

Rozvodem či rozchodem rodičů netrpí pouze dítě, ale situace se dotýká celého rodinného systému, který je tímto ohrožen, jak uvádí Kimplová a kol. (2023, s. 143) „*Dalším problémem bývá komplikovaný kontakt dětí s prarodiči a dalšími příbuznými, vyskytují se tendence dětí od těchto příbuzných „odstříhnout“.*“

1.2 Variability neúplné rodiny

Rozpadem původní úplné rodiny vzniká rodina neúplná, kterou tvoří vychovávající rodič s dětmi a rodina jednočlenná, tvořená odloučeným rodičem. Součástí tohoto rodinného systému jsou prarodiče. Dříve nebo později vstupuje do těchto rodin nový partner rodičů dítěte a vytvářejí tak společně rodinu rekonstruovanou. Paloncyová a kol. (2019a) se ve svém výzkumu o rekonstituovaných rodinách zaměřuje na hlavní problémy, které v těchto rodinách vznikají. Jedná se především o vztahové problémy, které jsou způsobeny rolí nevlastního rodiče ve výchově dítěte, a ekonomickými problémy, které souvisí s větším množstvím členů v rodině a uspokojováním jejich potřeb.

Dělení rekonstruovaných rodin:

- Oba partneři jsou rozvedení, do nového vztahu přivádí děti jen jeden z partnerů.
- Jeden z partnerů je rozvedená/ý, druhá/ý partner svobodná/ý, do nového vztahu přivádí děti pouze rozvedený/á partner, společné další potomky nemají.
- Oba partneři jsou rozvedení, do nového vztahu přivádí děti oba.
- Oba partneři jsou rozvedení, oba přivádí děti z předchozího vztahu, zplodí spolu dalšího potomka.

- Jeden z partnerů je rozvedená/ý a přivádí děti z původního vztahu, druhý partner/ka svobodný/á, zplodí spolu dalšího potomka.

Rekonstruovaná rodina z pohledu dítěte:

- Rodiče se rozvedou, ale pouze jeden z rodičů má rekonstruovanou rodinu.
- Rodiče se rozvedou, a dítě tak získá rekonstruovanou rodinu u matky i u otce.

Vztahy v těchto rekonstruovaných rodinách jsou poměrně komplikované, protože je neovlivňuje pouze nově utvořená partnerská dvojice a jejich děti. Je zde také vliv odloučených biologických rodičů, kteří nemusí s novým vztahem svého bývalého partnera souhlasit. Dalšími vlivy mohou být také prarodiče a širší rodina ze všech rodičovských stran. Antier (2005) se zabývala otázkou, jak milovat dítě toho druhého. Tato vlastnost v nás není geneticky zakořeněná, není nám přirozená. Většina nevlastních rodičů, i když se opravdu snaží, vidí na dítěti spíše jeho nedostatky než přednosti. Také se stává, že nevlastní rodič špatně snáší, pokud je dítě jeho partnera v nějaké sféře úspěšnější a zdatnější než jeho vlastní dítě. Problémem se stávají i vztahy mezi nevlastními sourozenci. Mohou bojovat o svůj prostor, pozornost atd. Noví partneři se také mohou a často potýkají s odlišnými představami a názory na výchovu dětí. V neposlední řadě je dítě partnera živým důkazem partnerovy minulé lásky. Zde se také může projevit již zmíněný vliv odloučeného biologického rodiče, který své dítě proti nevlastnímu rodiči popouzí a manipuluje. Harmonického soužití lze dosáhnout pouze za cenu kompromisů, skutečného zájmu o partnerovo dítě a dobrého vztahu se všemi zúčastněnými, tzn. s druhými rodiči a prarodiči. Novák a Šmolka (2016) potvrzují komplikovanost vztahu s dítětem nového partnera a poukazují na to, že není automatické dítě „mít rád“. Například při konfliktních situacích bývají odlišné reakce na děti vlastní nebo nevlastní.

Pokud spolu začnou noví partneři bydlet, nastává pro děti další složitá a náročná situace. Sotva přivykly novému uspořádání způsobeného rozpadem rodiny, už se musí vypořádat s další změnou. Situaci této nové (rekonstruované) rodiny velmi ovlivňují vstupní podmínky, kdo bydlel v současném, nyní společném bytě, a kdo se přistěhoval. Záleží také, zda nový partner/partnerka s sebou přivádí do domácnosti děti z předchozích vztahů. Zda děti nového partnera/partnerky budou v rodině žít trvale a odjíždět budou pouze na víkendy, nebo zda jsou ve střídavé péči biologických rodičů. Původní obyvatelé musí vytvořit prostor pro nové členy nejen v domácnosti. Ten, kdo se přistěhoval si musí vybudovat svůj prostor a všichni dohromady by se měli snažit najít místo pro ty ostatní především ve svém srdci a životě (Poupětová, 2009). Toto Giddens (2013) doplňuje, že

rekonstituované rodiny sloučí dohromady děti ze dvou domácností, a tudíž je pravděpodobnost střetů názorů a rozdílnost zvyků velmi vysoká.

Dalším milníkem ve vztazích bývá sňatek jednoho z rodičů s novým partnerem/partnerkou. U mužů je výrazně vyšší pravděpodobnost dalšího manželství. Obvykle nemívají děti ve výlučné péči a mají také větší výběr z mladších svobodných partnerek. U žen je nižší pravděpodobnost uzavření dalšího sňatku, častěji zůstávají po rozvodu samy s dětmi (Sobotková, 2007).

Narození nevlastního sourozence je událost, která může značně ovlivnit vztahy v rodině, zejména pro dítě z předchozího manželství to může být velmi složité a vyvolávat to v něm různorodé emoce. Dle Špaňhelové (2010) je důležité mezi dětmi nedělat rozdíly a podporovat zdravý vztah mezi sourozenci. Starší děti brát více jako dospělé a snažit se jim vysvětlit změny, ke kterým s příchodem nového sourozence dochází a zároveň dodržovat pravidla, na kterých se všichni domluví.

Rekonstruované rodiny se nerozšiřují pouze o nevlastního rodiče, ale jak doplňuje Matějček (1994), okruh rekonstruované rodiny se rozšiřuje o nové prarodiče a příbuzné. Přičemž ti dřívější v životě dítěte nadále zůstávají. Není ovšem výjimkou, že se kontakt s prarodiči rozvodem/rozchodem rodičů omezí, nezanikne-li úplně. Pro dítě je náročné se na všechny tyto změny ve vztazích adaptovat, ale zároveň to zvyšuje jeho odolnost.

Pokud se tyto změny v rodinném uspořádání dějí v době dospívání dítěte, bývá situace častěji vyhcenější. Dle Sobotkové (2007) mohou mít dospívající děti ve sžívání se s nevlastním rodičem větší problémy. V tomto období bývají velmi kritičtí a neustále v opozici ke svému okolí. Prochází fází hledání vlastní identity. Na vině může být i přílišná snaha nevlastního rodiče, být v co nejkratší čase vnímán jako autorita.

1.2.1 Důležitost rodinných mezigeneračních vazeb v neúplné rodině

V minulosti byly rodiny vícegenerační a častěji žily v jedné domácnosti. V současnosti žijí rodiny více odděleně a samostatně, což může mít jak pozitivní, tak negativní vliv na mezigenerační vztahy. Hasmanová Marhánková a Štípková (2018) doplňují, že prarodiče mají v péči o vnoučata nezastupitelnou roli. Zároveň má prarodičovství důležitý význam v rodině a propojuje generace.

Styk s prarodičem bývá často prvním rozšířením okruhu sociálních styků, tedy významným činitelem socializace dítěte. V kontaktu s prarodiči se dítě naučí vnímat potřeby starších lidí a respektovat je. Prarodiče nebývají obvykle již tak časově vytíženi

jako rodiče, proto s dítětem tráví čas vědoměji a více se mu věnují. Zároveň svou péčí o vnoučata rodičům často usnadňují organizaci času. V období dospívání se často staví do opozice proti rodičům, bývají vnímáni jako ti hodnější a chápavější. V této složité době mohou být svými komentáři oporou jak dítěti, tak rodičům a pomáhat tak celé rodině urovnávat spory. I v dospělosti jsou vzpomínky na čas strávený s prarodiči vnímány jako velmi důležité a cenné (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Matějček se zabývá otázkou, kdo z našich nejbližších nám nejspíše usnadňuje pochopit minulost. „*Jejimi přirozenými svědky jsou především naši prarodiče, babičky a dědečkové, popřípadě jiní staří příbuzní a přátelé rodiny*“ Matějček (2008, s. 43). Dobré mezigenerační vztahy mohou přinést řadu pozitivních vlivů na rodinný život. Tyto vazby hrají významnou roli v přenosu hodnot a tradic. Udržování těchto vztahů nás učí otevřené komunikaci, vzájemnému respektu, schopnosti tolerovat odlišné názory a vyjadřovat podporu jednotlivým členům rodiny.

Prarodiče velmi často vycítí, že manželství jejich dítěte není v pořádku. Podle Špaňhelové (2010) si všimají napětí, konfliktů a zcela oprávněně mají obavy, jak tuto situaci zvládají nejen jejich děti ale také jejich vnoučata. Dítěti mohou nabídnout pomoc, ale nemohou za něj přebírat zodpovědnost. S vnoučaty mohou trávit společný čas, podnikat nejrůznější aktivity a být jim oporou. Mohou s nimi celou situaci prodiskutovat, odpovědět na některé jejich otázky, pokud znají odpověď. Případně vnoučata podpořit, aby se rodičů nebála zeptat, čemu nerozumí a co je mu nejasné. Je také dobré je ujistit, že jsou u nich vždy vítána a že společný kontakt neztrácejí.

V době rozpadu rodiny by měli být prarodiče prvními pomocníky v krizi. Vnoučata by u nich měla nacházet jistotu i přes možné konflikty mezi prarodiči a rodiči. Dítěti mohou významně pomoci celou situaci zvládat. Bývá chybou, pokud dítěti touto oporou nejsou (Hučín, 2002, online).

Prarodiče jsou důležitou součástí rodinného systému a mohou se významnou měrou podílet na zvládnutí procesu rozpadu rodiny a pomoci všem členům rodiny překonat tuto obtížnou životní situaci. Pomoc širší rodiny výrazně zvyšuje šanci eliminovat u dospívajícího sklony k rizikovému chování. Pokud mezigenerační vztahy nefungují již v průběhu manželství, je vysoce pravděpodobné, že nebudou fungovat i nadále a pro dítě a pečujícího rodiče je to o to těžší. Prarodiče tak mohou v době rozvodu a po rozvodu způsobovat nejrůznější komplikace.

Matějček (1994) potvrzuje, že prarodiče v těchto situacích spíše nadržují svému dítěti, tudíž stojí na jeho straně. Svoje kritické a neobjektivní názory interpretují svým

vnoučatům a promítají je i do vztahu s nimi. Málokdy to bývá z jejich strany skutečný záměr vnoučatům ublížit, ale někdy se nedokáží zdržet negativních komentářů. I pro ně je složité přizpůsobit se nové životní situaci, kterou rozvod jejich dítěte představuje.

1.2.2 Psychosociální dopady na pečujícího rodiče v neúplné rodině

Pečující rodič je osoba, která po rozpadu rodiny přebírá hlavní zodpovědnost, výchovu a péči o děti. Čelí mnoha výzvám, od emocionálního po ekonomické zajištění neúplné rodiny. Musí skloubit pracovní povinnosti a výchovu dětí, ale také se učí samostatně rozhodovat bez přítomnosti druhého rodiče.

Statistika za rok 2020 uvádí, že v opatrovnickém řízení v případě rozchodu byla svěřena péče o děti do výlučné péče matky v 69,3 %, otce v 5,9 %, střídavá péče byla nařízena v 14,7 %, v 9,9 % společná péče a v 0,2 % bylo dítě svěřeno jiné fyzické osobě (Paloncyová a kol., 2023, online).

V naprosté většině případů jsou tedy děti svěřovány do péče matky, přestože roste podíl střídavé péče. Většinou jsou tedy otcové ti, kteří jsou konfrontováni se ztrátou každodenního kontaktu se svými dětmi. Naopak matky se potýkají s přemírou zodpovědnosti za různé každodenní úkony a péči o děti. Dudová a Hastrmanová (2007) doplňují, že rozvedené matky se závislými dětmi jsou navíc skupinou, která je výrazně ohrožena chudobou. Vzniklá neúplná rodina ekonomicky klesá nejen proto, že se mění model dvoupříjmové rodiny na rodinu s jedním příjmem, ale rozvodem rodičů se dělí majetek, tedy společné vlastnictví manželů. S čímž se pojí také řešení bytové situace, která zásadním způsobem ovlivňuje vztahy mezi bývalými partnery a jejich ekonomickou situací. Navíc ženy mají vyšší nezaměstnanost na trhu práce a nižší platové ohodnocení proti mužům. Přítomnost dětí v domácnosti omezuje čas, který má žena k dispozici pro pracovní aktivity. Český sociální systém se této problematice věnuje nedostatečně a nereflktuje situace rodin s jednou ekonomicky aktivní osobou, navíc pečující o děti.

Životní úroveň rozvedených žen první rok po rozvodu výrazně klesá. Znevýhodněné podmínky žen samoživitelek na trhu práce potvrzuje i Hasmanová Marhánková (2011) především tím, že musí skloubit práci s péčí o děti. Navíc potřebují finančně zajistit rodinu, která je na jejich příjmu existenčně závislá. Největší potíže začlenit se do pracovního procesu mívají ženy po mateřské dovolené. Často přijímají pracovní místo, které neodpovídá jejich kvalifikaci jen z toho důvodu, že je blízko místa jejich bydliště. Práci vykonávají obvykle zodpovědněji, protože jsou si vědomé

důležitosti finančního zabezpečení rodiny. Situaci matce často neulehčuje ani otec dítěte, pokud se nezapojuje do péče o dítě anebo neplní finanční povinnost určenou soudem. I když je neplacení výživného trestným činem, jeho vymáhání je velmi komplikované a finanční prostředky se tak k rukám matky dostávají se zpožděním. Matka s dětmi se tak dostává do finanční tísně a nemůže děti zabezpečit potřebným způsobem.

Ze zprávy o rodině 2023 (Palonciová a kol., 2023, online) vyplývá, že rodiče samoživitelé jsou častými příjemci sociálních dávek, ale rozhodně nepovažují finanční podporu od státu za základní nástroj, který by jim měl vytvořit pro rodinu dobré podmínky. Přivítali by spíše podporu v možnosti získat lépe hodnocené zaměstnání a vymahatelnost nehrazeného výživného. Také by si přáli zlepšit dostupnost služeb psychologů a psychoterapeutů a obecně větší informovanost na koho se obrátit v obtížných situacích, s kterými se rodič samoživitel musí vyrovnávat, zejména co se týče větší dostupnosti bytů a sociálního bydlení. V neposlední řadě také poukazují na nedostatek volného času stráveného s dětmi a opomíjení svých vlastních aktivit.

Počet otců, kteří mají po rozvodu dítě ve výlučné péči, je nízký. Sobotková (2007) uvádí, že muži se do role pečujícího rodiče častěji dostanou z důvodu, že matka dítě zemře nebo trvale opustí rodinu. Společnost vnímá roli pečujícího rodiče obvykle v souvislosti se ženami. Muži ale stejně jako ženy dokáží pečovat o děti, mají pouze jiný styl rodičovství. Tyto rodiny obvykle neřeší tak často finanční potíže, spíše provozní problémy spojené s domácností. S tímto jim mohou vypomoci prarodiče nebo si mohou tyto služby zaplatit. Děti vyrůstající s otcem, který jim dokáže zajistit bezpečné a stabilní zázemí, mohou být stejně spokojené jako děti vyrůstající s matkou.

Pro pečujícího rodiče se stává zabezpečení finanční stránky rodiny nejdůležitějším úkolem, často na úkor volného času. Nicméně rodiče samoživitelé se potýkají i s jinými problémy. Mohou upadat do deprese kvůli ztrátě partnera, mít pocit, že žít bez něj neovládou. Mají potíže pociťovat radost, bavit se s přáteli. V práci se jim nedaří jako dříve, jsou roztěkaní, nervózní. Často jsou nuceni řešit nové bydlení a přechod dětí na jinou školu. Pod tíhou všech povinností se k psychickým projevům přidávají ještě projevy fyzické, tzv. psychosomatické potíže a onemocnění (Poupětová, 2009).

Rodiče po rozpadu rodiny procházejí rozvodovou adaptací, tedy adaptací se na novou životní situaci. Ta přináší mnoho změn. Může se týkat změny bydlení, která je nutná vzhledem k majetkovému vypořádání mezi partnery. V důsledku stěhování je nutné hledat novou práci, dětem novou školu. Znamená to ztrátu přátel, nejen pro děti, ale také pro dospělé. Vztahy s přáteli a širokou rodinou utrpí obvykle již v období před rozvodem,

kdy bývá situace v rodině konfliktní. Na některé vztahy se časem podaří opět navázat, pokud se emoce zklidní, některé se již obnovit nepodaří. Důvodem může být, že to byli přátelé bývalého partnera a ten si pokračování přátelství nepřeje. Stres rodičům může způsobovat také nutnost vídat svého bývalého partnera kvůli rodičovským povinnostem. Přináší to nepříjemné pocity, jako jsou lítost, podrážděnost, úzkost a touhu po pomstě. V návaznosti na všechny tyto stresy a změny se často objevují různé zdravotní potíže, zejména nespavost, neurotické poruchy, bolesti žaludku, hlavy, srdce a vyčerpanost. Mohou se zhoršit i zdravotní potíže, které vznikly dávno před rozvodem. Velmi často lze také u rodičů pozorovat zvýšenou konzumaci alkoholu a kouření cigaret (Matějček, 1999).

Trapková a Chvála (2009) se zabývají psychosomatickými potížemi a hovoří o vzniku symptomů při sociálních interakcích. Psychosomatickými příznaky se označují tělesné problémy, které se projevují bolestmi těla, ale příčiny jsou zásadně ovlivňovány psychikou. Důvod může být v interpersonálních vztazích, v adaptaci na novou životní situaci nebo v konfliktních rodinných vztazích. Nemocný si často ani neuvědomuje, že lze hledat důvody tělesné choroby v jeho psychickém rozpoložení nebo nějaké těžké emocionální situaci, která ho zasáhla. Je prokázáno, že pocity nenávisti a smutku ovlivňují srdeční sval. Ze vzteku často vzniká bolest hlavy a při napětí organismu může dojít až k bolesti svalů. Poukazují také na interakci mezi jednotlivými členy rodiny. Není výjimkou, že v případě emocionálního vypětí matky lze pozorovat u dítěte vznik ekzému. Dalším příkladem je dítě trpící nedostatkem pozornosti rodičů. V momentě, když zjistí, že v případě „nemoci“ se mu nadměrně věnují a pečují o něho, může se tato „nemoc“ stát dlouhodobým problémem celé rodiny. Zároveň však při onemocnění rodiče může dítě silně pociťovat pocit ohrožení, protože rodiče vnímá jako zdroj bezpečí. Tyto ohrožující pocity mu mohou způsobit trauma do budoucna. Při vyrovnávání se s emočním napětím a stresem v krizových situacích, což rozpad rodiny bezpochyby je, dochází velmi často ke vzniku zdravotních problémů, které mají souvislost s nastalou situací.

Rodič pečující sám o děti musí čelit řadě potíží a výzev, které mají dopad nejen na jeho psychické, ale i fyzické zdraví. Velmi důležitá je pomoc a podpora ze strany širší rodiny nebo přátel. Mohou poskytnout emocionální a finanční podporu, praktickou pomoc v domácnosti nebo zabezpečit hlídání dětí. Jakákoliv forma pomoci pečujícímu rodiči ho může povzbudit v tom, že není na celou situaci sám.

2 Vliv neúplné rodiny na vývoj dospívajícího dítěte

Období dospívání je významný úsek života, ve kterém probíhají fyzické, emocionální, sociální a psychické změny. Pro dospívajícího nastává náročné a intenzivní období transformace. Bakalářská práce je zaměřena na dospívající děti ve věku 10 - 15let. Vágnerová (2012) toto období označuje termínem raná adolescence, ve které dochází k nápadným proměnám těla, spojeného s pohlavním dozráváním. Vlivem hormonálních změn dochází k emocionálním výkyvům a nestabilitě.

Konfliktní prostředí nebo rozpad rodiny působí na dospívající dítě jako stresor, který umocňuje prožívání psychické zátěže. Míru stresu také určuje, jak dítě vnímá rozepře mezi rodiči a na jaké úrovni jsou jeho emocionální, sociální a kognitivní schopnosti. Rozsah a projevy neshod mezi rodiči v rozvodové nebo porozvodové fázi jsou důležitým prvkem pro méně problémové přizpůsobení se vzniklé situaci. Lze také očekávat proměny ve vztazích dítěte s rodičem. Pokud je dítě opakovaně zapojováno do konfliktních situací, mohou se u něj projevit depresivní symptomy a zároveň se takové dítě stává citlivé na konflikty v interpersonálních vztazích v budoucím životě. Často se k depresím přidávají úzkostné pocity a strach (Tyrlík a kol., 2012). Rozpad rodiny je zátěžová situace. U dětí a dospívajících se mohou projevit psychické potíže, které se k dané situaci váží.

Dítě v období dospívání se složitě orientuje ve svých pocitech. Ze situace rozpadu rodiny viní rodiče, zlobí se na ně, zároveň si není jisté, zda není vinno ono samo. Může mít pocit, že ztrácí mámu i tátu, zázemí. Je důležité s dospívajícím hovořit o tom, že zázemí bude mít stále, jen v jiné formě (Špaňhelová, 2010). Snaha o otevřenou komunikaci s dospívajícím dítětem je klíčovou součástí udržení zdravého vztahu mezi ním a rodičem.

Dle Kimplové a kol. (2023) mohou dívky vnímat odchod otce z rodiny jako zradu, která narušuje jejich sebevědomí a v budoucím životě si mohou za životní partnery vybírat starší muže, kteří jim budou otce nahrazovat. Matějček (2008) doplňuje, že i pro dospívající chlapce je velice důležité mít mužský vzor. V případě nepřítomnosti mužského vzoru v rodině je potřebné najít náhradu. Tu je možno hledat v zájmových a sportovních organizacích nebo v širší rodině, aby zůstal tento článek ve vývojové fázi zachován.

Matějček (2008) uvádí, že měl možnost zúčastnit se čtyř velkých výzkumných projektů. Jejich výsledky týkající se neúplných rodin či nefungujících rodin byly překvapivé. Zkoumány byly děti ze čtyř druhů rodin. Děti z prokazatelně nechtěného těhotenství, děti z nemanželských rodin, děti žijící s otcem alkoholikem a děti z rozvedených rodin. Z výzkumu vyplynulo, že nejnižší skóre malaadaptace a subdeprivace vykazovaly děti z rozvedených rodin. Jejich emoční a psychické problémy je zasáhly až v pozdějším věku, začátek jejich života byl bezpečný a citově stabilní, což se ukázalo jako nejdůležitější prvek pro vývoj dítěte.

Vývoj dítěte, především v období dospívání, bývá rozpadem rodiny vždy zasažen. Způsob rozvodu nebo rozchodu rodičů, rodinné vztahy v období před rozvodem, ale i po rozvodu společně vytvářejí interakci, která je určující pro míru ovlivnění a narušení dalšího vývoje dospívajícího. Tyto potíže se týkají také dětí, kterým rodič zemřel nebo ho neznají.

2.1 Vliv konfliktních vztahů na dospívající dítě v neúplné rodině

Každá rodina má svoje vlastní hodnoty, dynamiku a vztahy, které nemusí být vždy ideální. Vzhledem k tématu bakalářské práce jsou vybrány konfliktní vztahy, které se nejvíce váží k neúplné rodině.

Rozvod nebo rozchod bývá v mnohých případech snahou o vyřešení konfliktů mezi partnery a všichni zúčastnění očekávají, že poté se situace zklidní. Nebývá to vždy pravdou. Často dohady rodičů pokračují i v porozvodovém uspořádání. Pro další vývoj dítěte a jeho vztah k rodičům je zásadní, jak se budou chovat v následujícím období, když již nejsou partnery, ale zůstávají stále rodiči dítěte. Kimplová a kol. (2023) doplňuje, že v ideálním případě budou rodiče veškeré problémy řešit sami mezi sebou a dítě se nestane jejich prostředníkem.

Stává se, že si rozvedený rodič udělá ze svého dítěte důvěrníka a chce, aby s ním dítě prožívalo jeho vztahy, obavy a strachy ze zvládnutí života bez partnera. Dítě potom ztrácí svoji bezstarostnost a je neúměrně psychicky zatěžováno. *„Je těžké být důvěrníkem pro partnerské bolesti rodiče. Komplikuje to vztah s druhým rodičem. Je to pro dítě velký konflikt a velká zátěž. Cítí se provinile. Jednak díky tomu, že porušuje loajalitu k druhému rodiči, jednak díky tomu, že v pomoci selhává (protože není v jeho dětských silách pomoci mamince tak, jak by jí pomohl dospělý partner)“* (Poupětová, 2009, s. 157).

Dalším problémem, který může dítě vnímat, je odcizení rodiče, s nímž nežije. Po rozvodu/rozchodu rodičů bývá kontakt s druhým rodičem méně častější a trvá kratší dobu, nejčastěji se jedná o jeden víkend za 14 dní. Dudová a Hastrmanová (2011) uvádí, že zejména pro otce, může být problém pečovat o dítě celý víkend sám, protože na to doposud nebyl zvyklý. Někteří tuto změnu v péči o dítě pojmu jako šanci na prohloubení vztahu s dítětem. Častější je bohužel model, že postupně na péči a četnost kontaktů rezignují a omezí ji pouze na takovou úroveň, kterou jsou schopni zvládnout.

V některých případech se může stát, že rodič rozvodem „spálí mosty“. Novák (2012) doporučuje v tomto případě před dítětem tento stav negativně nekomentovat, pouze konstatovat, jak se věci mají. Nedělat žádné závěry, protože není jasné, zda rodič své rozhodnutí odmítání styku s dítětem nebude chtít změnit.

V případě, kdy se pečující rodič s rozchodem/rozvodem nedokáže ani po čase vyrovnat, může nastat situace, že začne dítě proti druhému rodiči cíleně popouzet a snažit se zničit jejich společný vztah. Toto jednání může u dítěte vést až k zavržení rodiče.

„Syndrom zavržení rodiče (SZR) je porucha, která primárně vzniká v kontextu soudních sporů o svěření dítěte do péče. Jejím prvotním projevem je kampaň očerňování namířená proti jednomu rodiči, ačkoli není opodstatněná. Je důsledkem kombinace manipulování dítěte jedním rodičem a vlastního přispění dítěte k demonizování druhého rodiče“ (Gardner, 2010, str. 27).

Hlavním cílem rodiče, který druhého očerňuje, překrucuje fakta a situace, je především být v očích dítěte ten lepší. Dítě zde bývá využito jako nástroj pomsty. Rodič se mstí za rozpad vztahu a tímto způsobem ventiluje své negativní emoce. Důsledkem bývá, že dítě začne očerňovaného rodiče také pomlouvat, urážet a odmítat se s ním vídat. Zavrženým rodičem obvykle bývá ten, který s dítětem nežije. Naopak pečující rodič bývá dítětem vyzdvihován a vysoce kladně hodnocen. Jiná varianta může nastat u starších dětí (např. v období dospívání). K zavržení rodiče může dojít na základě vlastního rozhodnutí, které může být důsledkem toho, že si dospívající neví s náročnou situací rady a toto se mu jeví jako nejrychlejší a nejjednodušší řešení (Kubcová, 2021, online).

Důsledky zavržení na vztah rodič – dítě mohou být fatální. Gardner (2010) upozorňuje na to, že oslabení nebo dokonce zničení vztahu se zavržovaným rodičem může být trvalé. Čím delší odmlka ve vztahu rodič – dítě trvá, tím obtížněji se obnovuje. Uvádí také, že pro dítě může být v jistém smyslu méně traumatizující smrt rodiče než jeho zavržení. Pokud dojde k úmrtí rodiče, může si dítě na rodiče uchovat vzpomínky na hezké chvíle, které spolu strávili a zapomíná na nepříjemné situace. U dětí se SZR je toto

odlišné. Rodič žije, ale dítě ho vlivem manipulace pečujícího rodiče vnímá jako nebezpečného a opovrženého člověka. Je tudíž přesvědčeno o tom, že zapuzení je jediná možnost. Toto pojetí vztahu k rodiči narušuje psychickou pohodu dítěte a zároveň ohrožuje i jeho budoucí vztahy.

Kruk (2013, online) potvrzuje závažné dopady na psychiku dítěte při zavržení rodiče. Programující rodič musí „naučit“ své dítě zavrhaného rodiče nenávidět, a to se mu nejlépe podaří, když v něm vyvolá pocit strachu. Dítě se ztotožňuje s programujícím rodičem, protože si chce udržet alespoň tento vztah. U odcizených dětí, které mají konfliktní vztahy se svým rodičem, lze pozorovat vysokou pravděpodobnost, že se v budoucnosti odcizí i svým vlastním dětem.

2.2 Vliv chybějících vztahů na dospívající dítě v neúplné rodině

Ztráta rodiče, a tím i vztahu s ním spojeného, je v období dospívání pro dítě zřejmě tou největší ztrátou, jaká ho může zasáhnout. Neztrácí tak jen rodiče, ale mění se struktura celé rodiny a zázemí. *„Vztahová ztráta představuje ukončení možnosti komunikovat, mít společné zážitky či být jinak v emocionální a fyzické přítomnosti určité osoby, protože tato osoba zemřela“* (Špatenková, Friedlová, 2024, s. 11).

Špatenková a Friedlová (2024) dále doplňují, že v období dospívání může smrt jednoho z rodičů narušit proces budování vlastní identity a může vést až k disharmonickému vývoji osobnosti. Dospívající si uvědomují realitu smrti i její následky, ale z jejich strany dochází k odmítnutí přijetí této situace. Na okolí vytvářejí často sebejistý, až arogantní dojem, ale opak bývá pravdou. Jsou velmi zranitelní, uzavření a nechtějí s nikým sdílet svůj zármutek, ani s přeživším rodičem. V důsledku neochoty a neschopnosti se se smrtí rodiče vyrovnat se velmi často uchylují k problémovému a rizikovému chování. Objevuje se u nich užívání alkoholu a drog, záškoláctví a sklony k sebepoškozování. V opačném případě mají tendence předčasně dospět a přejímat roli a úkoly zemřelého rodiče, což může vést k psychickým a psychosociologickým problémům v budoucnosti.

V případě, že dospívající žije pouze s matkou už od narození a svého otce nezná, chybí tento vztah od samého počátku života. Zvláště v období dospívání může dítěti chybět mužský vzor, případně může absence otce způsobovat potíže v hledání vlastní identity.

Neznalost vlastního otce je vlastně neznalostí poloviny sebe samého, dítě tak nezná své vlastní kořeny. Matka neuvede otce do rodného listu dítěte nejčastěji z důvodu, že je například ženatý nebo se jednalo o nahodilou známost. Mállokdy identitu otce dítěte skutečně nezná. Ze strany matky se může jednat o snahu vytvořit si tak blízký vztah s dítětem, nedělit se o něj. Většina takových matek potom dospívajícím neumožní zvládnutí procesu separace od rodiny, dítě se neosamostatní a matce nahrazuje partnera i v dospělosti. V dítěti (a dospívajícím obzvlášť) narůstají otázky o jeho původu, chtěli by se s otcem setkat. Pokud k setkání dojde, může to být i velké zklamání, jestliže dá otec jasně najevo, že o dítě nestojí. Naopak ale může dojít k navázání kontaktu a rozvinutí do té doby chybějícího vztahu (Labusová, 2021, online).

Dítě žijící od narození pouze s matkou postrádá mužský vzor a obzvlášť pro dospívající chlapce je důležitý jako přirozená autorita k usměrnění jeho chování. (Langmeier, Matějček, 2011). Vágnerová (2012) doplňuje, že v období dospívání se projevují dívky a chlapci rozdílně. Chlapci ventilují svoje pocity, chovají se agresivně a sociálně nevhodně. Tímto způsobem na sebe upozorňují a bývají také častěji hůře hodnoceni okolím. Dívky jsou spíše uzavřenější, více vše prožívají a navenek se příliš neprojevují. Častěji mají sklony k autoagresi a sklony k považování se za viníka situace v rodině.

Nový partner rodiče je podstatným zásahem do života neúplné rodiny. Každé dítě je jiné, a tudíž jeho reakce na nového partnera mohou být různorodé. „*Rodič nezačíná nový vztah sám. Má dítě a je zapotřebí, aby se i s touto perspektivou na tento vztah díval a uvažoval o něm*“ Špaňhelová (2010). Dále zdůrazňuje, že je důležité vnímat pocity dítěte a dát mu dostatek času, aby se vyrovnalo a smířilo s odchodem jednoho z rodičů. Teprve potom je vhodný čas na seznámení dítěte s novým partnerem a nejlépe na neutrální půdě. Stěhování do společné domácnosti by mělo proběhnout až po delší době, kdy si dítě na nového partnera rodiče zvykne (Špaňhelová, 2010). Stává se také, že jeden z rodičů dítěte často střídá nové partnery a nereflektuje pocity dítěte, které není na seznámení připraveno. Ze strany dítěte tak může docházet k ignorování nového partnera a narušení vztahu s jedním z rodičů. Výjimkou nejsou ani útěky dítěte z domova, pokud se jedná o partnery pečujícího rodiče nebo odmítání navštěvovat rodiče, s nímž dítě nežije.

Palonciová a kol. (2019a) doplňuje, že dítě často zachovává určitou loajalitu vůči původní rodině, vnímá nového partnera rodiče jako nepřítel a začne tak nový vztah blokovat. Ježková a Šimůnková (2023, online) uvádí, že odmítání nového partnera může

znamenat postoj dítěte, aby rodiče vztah obnovili. Nový partner by měl zkusit získat nadhled a nebrat si chování dítěte osobně. Rodič by měl dítěti vysvětlit, proč si nového partnera vybral a utvrdit ho v tom, že si ho přeje mít ve svém životě. Pokud ovšem ani domluvy a| vysvětlování dospělých nepomohou a dítě zaujímá dlouhodobě odmítavý postoj k novému partnerovi, může dojít k situaci, že se nový vztah rozpadne.

Na vývoj dítěte má absence vztahů, ať s rodičem, prarodičem nebo širší rodinou, vždy negativní dopad. Dítě tím ztrácí informace o svých kořenech, osobnosti a identitě. Zároveň s rozpadem rodiny ztrácí pocit bezpečí, rodinné zázemí a pocit důvěry ke svým nejbližším. Není si jisto, zda se na ně v případě problémů může obrátit. S příchodem nového partnera jednoho z rodičů může dojít k dalším neshodám a tím i k narušení nebo ztrátě vztahu s rodičem. Reakcí na tyto chybějící články v životě dospívajících dětí může být sklon k rizikovému chování jako projev vzdoru.

3 Rizikové chování dospívajících dětí v neúplné rodině

V období dospívání může výchova v neúplné rodině ovlivňovat chování dítěte. To prožívá citlivé období osobního a emocionálního vývoje a dopady konfliktního rodinného prostředí u něj mohou rozvíjet inklinování k rizikovému chování. „*Jako rizikové chování můžeme chápat takové chování, které se odlišuje od norem dané společnosti a představuje potencionální riziko poškození zdraví jedince, jeho okolí či celé společnosti*“ jak uvádí Hoferková a kol. (2023, s. 149).

Výchova dospívajícího dítěte v neúplné rodině nemusí vždy vést ke vzniku rizikového chování. Jak uvádí Kodyšová (2015, online), jde spíše o potíže, které se s výchovou v těchto rodinách pojí. Neúplné rodiny se častěji potýkají s nedostatkem finančních prostředků. Dětem to následně zabraňuje účastnit se vrstevnických aktivit, což může vést až k jejich sociálnímu vyloučení. Dalším problémem je nedostatek času rodiče, který s dítětem žije. Většinu svého času věnuje finančnímu zabezpečení rodiny a na dítě mu tak nezbyvá příliš času ani energie. Pečující rodiče jsou často přetížení a unavení. Záleží i na vztahu rodičů po rozvodu. V případě dobrých vztahů se druhý rodič ochotněji podílí na péči o dítě a hrazení aktivit nad rámec výživného. Může tak zvýšit dítěti jeho životní úroveň. Bohužel velmi často přetrvávají mezi rodiči po rozvodu konfliktní situace, kterými je dítě neustále zatěžováno. To vše dohromady vede k psychické nepohodě dítěte, emoční labilitě, školním neúspěchům a oslabeným citovým vazbám k matce i otci.

V období dospívání bývá experimentování s rizikovým způsobem chování součástí přirozeného vývoje. Nielsen Sobotková a kol. (2014) doplňuje, že se velmi často jedná o reakci na nějakou aktuálně nastalou situaci. Může se jednat o problémy v rodinném zázemí, snahu začlenit se do vrstevnického kolektivu, zvýšení sebevědomí a zaujmutí. Obvykle se jedná o dočasný jev, který s věkem odeznívá a skutková podstata tohoto chování nepřekračuje hranici zákona. Dospívající čím dál častěji přijímají rizikové chování jako způsob života a odnáší si tyto návyky i do budoucího života.

Kabíček a kol. (2014) potvrzuje, že rizikové chování u dospívajícího dítěte může být pouze přechodnou záležitostí, která souvisí s psychosociálním vývojem. Zároveň pro vznik tohoto chování existují určité faktory, které se prolínají a vzájemně ovlivňují. Pro toto chování se vžil název syndrom rizikového chování v dospívání (SRCH-D). Faktory, které se podílejí na vzniku rizikového chování, se projevují jako ochranný (protektivní) a rizikový (spouštěč). Poměr mezi těmito faktory určuje, zda se u dotyčného vyvine syndrom rizikového chování v dospívání. Pokud je tedy dítě ve velkém riziku (např.

neúplná rodina, dysfunkční rodina atd.), ale má dostatek ochranných faktorů (dobré vztahy s rodiči, stabilní finanční situace rodiny atd.), nemusí se u něj rizikové chování projevit.

Neúplná rodina tedy nezpůsobuje přímo vznik rizikového chování u dospívajícího dítěte, ale díky okolnostem, které se k ní pojí, může zvyšovat jeho sklony ke vzniku takového chování. Rizikové chování může být způsobeno také např. negativním příkladem rodičů, kteří takovým způsobem žijí.

3.1 Příčiny rizikového chování u dospívajících dětí v neúplné rodině

Existuje mnoho faktorů a příčin, které mají vliv na vznik rizikového chování u dospívajících dětí. Jen těžko lze určit, který z nich je ten nejzásadnější. Tudíž se jako nejpravděpodobnější jeví varianta, že vzniká interakcí všech těchto faktorů a příčin.

Mnoho autorů se věnuje otázce, zda sklony k rizikovému chování vznikají vlivem vrozených nebo získaných dispozic. Matějček a Langmeier (2011) kladou největší důraz na sociální vlivy, především na psychickou deprivaci neboli psychické strádání. Jedná se o psychický stav, který vzniká na základě nedostatečného a dlouhodobého uspokojování duševních potřeb dítěte. Za nejdůležitější je považována citová podpora a vřelost, která dokáže nahradit i jiné chybějící prvky, např. materiální. Na základě tohoto nedostatku dochází k poruchám vývoje a charakteru. Jandourek (2012) doplňuje, že lehčí formu deprivace označujeme termínem subdeprivace. Deprivační příznaky jsou méně výrazné.

Plomin (2020) poukazuje zejména na behaviorální genetické vlivy. Dědičnost označuje za nejdůležitější faktor, který má vliv nejen na duševní zdraví jedince, ale také na jeho duševní schopnosti a chování. V rodinách se nepředává pouze vliv rodinného prostředí, ale také DNA. Ta je ale mnohem méně viditelná, proto se jí nepřisuzoval zásadní význam. Závěry studií jednovaječných dvojčat, adoptovaných dětí a sourozenců za téměř třicetileté období dokazují významný vliv genetiky na psychologické znaky. Se zatěžující situací, jakou může být např. rozvod rodičů, se každý jedinec vyrovnává odlišně. Každopádně z dlouhodobého hlediska tyto negativní zážitky nemají na psychologické znaky dospívajícího nijak výrazný dopad. V životě dětí a dospívajících je vztah s rodiči nejdůležitějším vztahem v životě, ale z výsledků studií vyplývá, že genetický kód je významnější než rodinné prostředí, které na dítě působí. Vysoká míra dědivosti chování byla prokázána v adolescenci a výrazný genetický vliv se projevil u problémového chování.

Kabíček a kol. (2014) poukazuje na rozdělení příčin vzniku syndromu rizikového chování v dospívání do čtyř oblastí. První oblastí je rodina, druhou školní prostředí, třetí vrstevníci a poslední je jejich okolí (vnější svět). Také Jedlička a kol. (2015) rozděluje skupiny, které ovlivňují chování dospívajících na rodinné prostředí, vrstevnické, školní a doplňuje to ještě komunikačními médii.

Rodina s problémovým chováním, neúplné rodiny a rodiny s nedostatkem dohledu nad dítětem má vyšší pravděpodobnost vzniku rizikového chování. Jak uvádí Fischer a Škoda (2014), rodina by měla jedince v průběhu vývoje formovat, a především by měla být zdrojem bezpečí a jistoty. V případech, kdy rodina neplní své funkce a selže, stává se pro dospívajícího zátěží. Jedná se především o problémy neúplných rodin, rodin dysfunkčních a afunkčních. Tyrlík a kol. (2012) potvrzuje, že pokud děti nebo dospívající dlouhodobě žijí v konfliktním rodinném prostředí, mohou pociťovat obavy a strach ze ztráty rodiny. Na konflikty mezi rodiči reagují snahou o vyhnutí se účasti v těchto konfliktech nebo naopak snahou do konfliktů rodičů zasahovat, případně jednomu z nich stranit. Dospívající se také může domnívat, že konflikty jsou vyvolané kvůli němu, protože není dost dobré, nezaslouží si lásku, podporu a bezpečí. Dítě tak začíná pochybovat samo o sobě. Jsou-li konflikty doprovázeny fyzickou nebo verbální agresí, mohou dospívajícího provázet pocity ohrožení nebo si mohou toto chování zafixovat do budoucího života jako možné řešení konfliktů mezi partnery.

Vrstevnická skupina získává v období dospívání výsadní postavení. Dospívající se s vrstevníky identifikuje, je pro něj důležité „někam“ patřit. Zároveň tato skupina slouží jako zdroj sociální a emoční podpory, určuje sociální normu dané skupiny – oblečení, účes (Vágnerová, 2012). Vrstevníci mohou rizikové chování iniciovat, mohou vyvíjet tlak, aby se dospívající zapojil do aktivit nebo svým chováním dokázal příslušnost ke skupině. *„V období puberty rodinnou soudržnost stále častěji nahrazují přátelé, u mládeže „skupina vrstevníků“. Důvodem jsou opět z velké části změny metabolismu hormonů a messengerových látek v mozku. To zajišťuje, že mladí lidé přikládají větší hodnotu postojům a názorům svých vrstevníků. Jde to tak daleko, že teenageři jsou ochotnější riskovat v přítomnosti přátel, než když jsou sami, protože když jsou ve „skupině vrstevníků“, oblast odměny v mozku je v těchto situacích zvláště zvýšená. Během této doby se například uvolňuje více oxytocinu, hormonu, který zvyšuje potřebu sociálních vazeb“* (Kučírek, 2023, s. 149).

Rozpad rodiny nebo konfliktní situace v rodině jsou téměř vždy u dítěte provázeny změnami nálad. Dítě není mluvňé jako dříve, neprojevuje pocity radosti a začne se stranit svých kamarádů a spolužáků. Ti se v jeho chování neorientují, nemají o jeho situaci v rodině tušení nebo s takovou situací nemají zkušenosti. Proto nevědí, jak se zachovat a pomoci mu (Špaňhelová, 2010). Pro dospívající dítě je snazší zvládat problémy v rodinném prostředí, pokud má kamaráda, kterému se může se svými obavami a trápením svěřit.

V oblasti školního prostředí velmi záleží na kvalitě školního klimatu, který zahrnuje vztah mezi spolužáky a pedagogy a může ovlivnit vznik rizikového chování. Závažným problémem rizikového chování na školách je šikana. Tato forma chování poškozujee nejen oběti, ale také agresory. Ti si zvyšují sebevědomí na úkor fyzicky slabších nebo sociálně znevýhodněných spolužáků. Míra a intenzita šikany se rozvíjí vzestupným trendem a postupně do ní mohou být dobrovolně či nedobrovolně zapojeni i ostatní spolužáci. Obvykle mají strach agresorům odporovat, protože tím se stávají aktivními nebo pasivními účastníky šikany. Důležitou prevencí šikany je vytvořit ve škole bezpečné klima, ve kterém budou žáci cítit zájem a podporu učitele o dění ve třídě (Kabíček a kol., 2014).

Změna bydliště a přechod na jinou školu nejčastěji souvisí s rozpadem rodiny. Dospívající ve snaze najít své místo v novém školním kolektivu, může začít inklinovat k rizikovému chování, aby zaujal a upevnil své postavení. Vágnerová (2012) doplňuje, že dospívající je při přechodu na jinou školu nucen navazovat nové vztahy a usilovat o místo ve školní třídě, což může být velmi náročné a stresující.

3.2 Projevy rizikového chování u dospívajících dětí v neúplné rodině

Rizikové chování se projevuje různými způsoby. Svoboda Hoferková a kol. (2023) uvádí rozdělení podle závažnosti chování na disociální chování (vzdorovitost, lhaní aj.), asociální chování (záškoláctví, závislosti) a antisociální chování (krádeže, vandalismus, sexuální delikty). K pojmu rizikové chování se váže pojem riziková mládež, kterou Matoušek a Matoušková (2011) definují jako mládež, která má vzhledem ke zvýšenému sociálnímu riziku (neúplná rodina, dysfunkční rodina) větší sklony k závislostnímu a delikventnímu chování. Upozorňují také na to, že se s tímto problémem setkáváme až v novověku, kdy dochází ke změnám ve struktuře rodiny a různým společenským změnám.

Nezdravé stravovací návyky, poruchy příjmu potravy

Pro vznik nezdravých stravovacích návyků a rozvoje poruchy příjmu potravy je typické období dospívání. Pokud má nezdravé stravovací návyky a postoje k jídlu matka, je velká pravděpodobnost, že se objeví také u dítěte, obvykle dcery. Protože dítě z rodiny přejímá vzorce chování, je člen rodiny, který trpí poruchou příjmu potravy, rizikovým faktorem. V rámci rodiny jsou také rizikově vnímány nevhodné komentáře na vzhled dospívajícího, jeho tělesné proporce a konzumaci jídla obecně. V souvislosti s rozvojem poruch příjmu potravy jsou ze strany rodičů zmiňovány nadměrně vysoká očekávání, kritičnost, nedostatek jejich péče a empatie (Krch, 2023, online). V neúplných rodinách bývá častým problémem finanční situace, která nedovolí nakupovat kvalitní a dražší potraviny. Zároveň je zde také riziko, že na dítě není v jídlu příliš dohlíženo, protože rodič, který s dítětem žije je pracovním vyčerpán nebo příliš vyčerpaný. Rodič může také častěji řešit sám sebe a svoje potíže a o dítě se příliš nezajímat. Naopak rodič, ke kterému dítě jezdí pouze na víkendy, může mít tendence dítěti nic nezakazovat, dopřávat mu, aby se mu zalíbil.

V období dospívání je kladen vysoký důraz na vzhled a zájem o to, líbit se okolí. S tím jsou spojené poruchy příjmu potravy, nejčastěji se jedná o mentální anorexii (odmítání potravy) a bulimii (záchvatovité přejídání s následným zvracením). Toto rizikové chování můžeme pozorovat převážně u dívek. Ty mají obavy, že budou tlusté, nebudou atraktivní pro opačné pohlaví, nebudou splňovat společensky nastavený kult štíhlosti. Téma poruchy příjmu potravy úzce souvisí se vztahem k vlastnímu tělu a sebepřijetím (Nielsen Sobotková a kol., 2014).

Krch (2023, online) poukazuje na osobnostní rysy a afektivní poruchy při vzniku poruchy příjmu potravy. Mentální anorexie se vyznačuje úzkostmi, obsedantně kompulsivními poruchami, vyhubým chováním a perfekcionalismem. Bulimie bývá spojována s depresivními poruchami, emoční labilitou a problémy se sebekontrolou.

Pugnerová a Kvintová (2016) uvádějí, že k nejčastějším důsledkům poruchy příjmu potravy patří poruchy srdečního rytmu a selhání ledvin. Při nadměrném zvracení dochází k dehydrataci, zkažení chrupu z důvodu narušení zubní skloviny a k chudokrevnosti. Odpírání jídla způsobuje poruchy mozkové činnosti, poruchy spánku a mnoho dalších onemocnění. I když je toto rizikové chování spíše přisuzováno dívkám a ženám, není výjimkou ani mezi chlapci.

Užívání alkoholu a návykových látek

S alkoholem a návykovými látkami se setkávají stále mladší děti a dospívající. Období dospívání je nejrizikovější, z pohledu problémového chování s alkoholem a jinými návykovými látkami. Pokud dítě pochází z rodinného prostředí, kde je užívání návykových látek běžné, přejímá tento vzor z rodiny a zároveň jsou pro něj tyto látky snadno dostupné. V případě vzniku závislosti, může u dospívajícího docházet i k navazujícím projevům rizikového chování, např. ke krádežím, protože si potřebuje opatřit peníze na alkohol nebo drogy.

Přechod ze základní na střední školu je významným mezníkem v užívání návykových látek obecně. Podle Chomynové a kol. (2023, online) zkušenost s užíváním alkoholu má přes 40 % 13letých dětí a čtvrtina 15letých dětí. Zkušenosti s kouřením má 40 % 15letých dětí. U klasických cigaret je evidován pokles, který má odůvodnění ve vzrůstajícím užívání alternativních nikotinových výrobků. Tento trend potvrzuje také Svoboda Hoferková a kol. (2023) a uvádí, že alkohol zůstává mezi návykovými látkami na prvním místě, ale běžné cigarety jsou nyní nahrazeny novějšími variantami, jako je žvýkací nebo zahřívací tabák. Na vzestupu je také užívání léků bez lékařského předpisu. U této věkové kategorie je také častá zkušenost s extází a konopnými drogami.

Mezi dospívajícími se v posledních letech rozšířila nová droga – kratom. Jedná se o psychoaktivní látku, která je volně prodejná. I přes opakovaná varování, že je volně dostupná dospívajícím dětem, nebyla v České republice zařazena na seznam zakázaných návykových látek. Lze ji tak běžně koupit v trafikce. Běžně dostupné byly do dubna letošního roku také v trafikách či školních automatech želé bonbony s HHC. Jedná se o polosyntetický kanabinoid, který má psychoaktivní účinky a může být návykový.

Nešpor (2023, online) popisuje působení kratomu v nízkých dávkách jako budivé, střední a vyšší dávky působí tlumivě. U kratomu je leckdy problém dohledat původ zpracování, takže může obsahovat i jiné látky, tudíž účinky na organismus jsou nepředvídatelné. Při delším užívání u dětí a dospívajících nelze vyloučit poškození mozku, které je podobné jako při užívání marihuany.

Užíváním návykových látek, především drog, v dospívání, byla prokázána souvislost s poruchami chování psychiatrického charakteru. Zároveň se prokázalo, že čím závislost vzniká v nižším věku, tím horší bývá prognóza (Kabíček a kol., 2014). Na rizika spojená se vznikem a rozvojem závislosti upozorňuje také Nešpor (2011), který uvádí, že u dospívajících dochází ke vzniku závislosti za mnohem kratší dobu než u dospělého

člověka. Snadno také dochází k otravám návykovými látkami, protože dospívající mají nižší toleranci. Zřetelné je také zaostávání v psychosociálním vývoji. Může docházet k zanedbávání vzdělávání nebo ztrátě sebekontroly. Pro dospívající je také typické, že obvykle nezůstávají pouze u jedné návykové látky, ale mají tendence s nimi experimentovat. Užívání návykových látek v dospívání je spojeno s potížemi v některé oblasti života. Může se jednat o problémy v rodině, s vrstevníky nebo ve škole.

Závislost na internetu, sociálních sítích a počítačových hrách

Problémem současné doby je vzestup závislostí na virtuálních drogách. Netolismus je definován jako závislost na internetu, sociálních sítích, počítačových hrách a mobilech. Závislost na internetu se projevuje v různých formách: závislost na nakupování, na virtuální sexualitě, na virtuálních vztazích (online seznamky) a hraní počítačových her.

Velký vliv na život současných dospívajících mají sociální sítě. Podle Hrdličky a kol. (2024) odtrhují sociální sítě dospívající od reálného života a reálných vztahů. Ukazují zkreslenou realitu vnímání vztahů a také mohou svým obsahem ovlivňovat chování dospívajících. Není problémem na sociální síti dohledat návod na sebepoškození nebo dokonce spáchání sebevraždy. Negativní vlivy na dospívající má také sociální srovnávání, které může vyvolávat pocity nedostatečnosti a neschopnosti.

Nebezpečné jsou také online výzvy na sociálních sítích, tzv. challenge. Jsou to výzvy, které nabádají dospívající k nebezpečnému a rizikovému chování, které často ohrožuje zdraví. Nejčastěji se objevují na sociálních sítích TikTok, Instagram nebo Facebook. Většinou jsou výzvy zveřejňovány skrytě v určitých skupinách, jejíž členové se potom při plnění výzev natáčejí a sdílejí to s ostatními členy, aby tak motivovali ostatní. Dalším druhem závislosti je hraní online her. Děti a dospívající tráví celé dny v online prostředí se svými virtuálními protihráči a kamarády a uniká jim skutečný život. Nemalým problémem, se kterým se lze setkat v online prostředí je kyberšikana, což je opakované chování, které má za úkol ponížit a zesměšnit oběť před okolím. Závažnější formou kyberšikany je zastrašování a vydírání oběti (Kopecký a kol., 2022).

Chomynová a kol. (2023, online) uvádí, že digitální hry hraje rizikově, což znamená 4 a více hodin denně, 15–25 % dětí ve věku 11–15 let. Stejná věková skupina užívá sociální sítě rizikově ve 25–30 %. Čas strávený na sociálních sítích a hraním her je až dvakrát vyšší o víkendech.

Velkou měrou se na předcházení vzniku závislosti na internetu, sociálních sítích a mobilech může podílet především primární rodina. Rodiče mohou dětem pomoci nastavit bezpečná pravidla fungování ve virtuálním světě a naučit je správně tyto technologie ovládat. Rodiče mají možnost omezit čas, který jejich děti stráví v online prostředí. Ideálním řešením je motivace k jiným volnočasovým aktivitám. Mohou to být organizované kroužky nebo jen společná vycházka se psem. V případě neúplných rodin opět narážíme na problém finančních možností, kdy se většinou většina dětí z těchto rodin nemůže placených kroužků účastnit. Samoživitelé také mají obvykle větší problém skloubit práci s péčí o děti a tyto děti jsou více bez dohledu dospělých.

Sebepoškozování

Hrdlička a kol. (2024) uvádí, že sebepoškozování bylo v psychiatrii vnímáno v minulých letech jako spíše okrajový problém. Koronavirová krize v roce 2020 ovšem odhalila pokles odolnosti dospívajících a také poukázala na specifický dopad sociální izolovanosti dospívajících dívek, u kterých je tento druh rizikového chování zaznamenán nejčastěji.

Jedná se o cílené fyzické poškozování se, bez záměru zemřít. Toto chování bývá většinou opakované. Sebepoškozování zahrnuje různou míru intenzity i četnosti. Nejčastějším motivem tohoto rizikového chování je únik z psychické bolesti. Bolest při sebepoškozování přináší dočasnou úlevu od problémů. Jedinec se pomocí této aktivity určitým způsobem zbavuje nepříjemných pocitů. Mnohdy se jedná o skutečnost, že dítě volá o pomoc. Sebepoškozování se objevuje u těch dospívajících, kteří jsou dlouhodobě vystaveni neúměrné zátěži. Například se mohou bránit příliš autoritativní výchově, nebo naopak nevšímavosti rodiny, odmítavé nebo naopak příliš ochranné výchově. Toto chování je bohužel na vzestupu (Divoká, 2017).

Příčinu tohoto chování můžeme najít v rodinném prostředí, ve vrstevnické skupině, v negativních zážitcích nebo v citové oblasti dospívajícího. Kulhánek a Machková (2023, online) doplňují možné příčiny vzniku sebepoškozujícího chování ve špatných rodinných vztazích. V případě rozpadu rodiny může dítě pociťovat zmatek, vztek nebo i touhu někoho potrestat. Neumí tyto emoce zpracovat, a tak se uchýlí k sebepoškozujícímu jednání. Zároveň se takto může vyrovnávat s nezájmem rodičů nebo nepřijetím nového partnera jednoho z rodičů a upozorňovat tak na sebe. Ve vrstevnickém kolektivu může být toto chování způsobeno neshody s kamarády nebo nepřijetím v kolektivu. Určité životní styly mládeže k sebepoškozování přímo vybízejí, např. styl „emo“ a „gothic“.

K nejčastějším formám sebepoškozování patří řezání se, pálení se, trhání si vlasů a drásání kůže do krve. Sebepoškozující si obvykle vybírá místa, která nejsou na první pohled viditelná, tedy zápěstí, stehna a třísla. V každém případě je toto chování informací o tom, že dítě něco trápí a neví, jak danou situaci řešit.

Rizikové sexuální chování

V období dospívání probíhá objevování vlastní sexuality. Jak uvádí Nielsen Sobotková a kol. (2014), rizikové sexuální vztahy bývají velmi často spojeny s dalšími formami rizikového chování, jako je užívání alkoholu a drog. Fischer a Škoda (2014) doplňují, že rizikové sexuální chování se objevuje zejména u dívek, a projevuje se provokativním chováním, vyzývacím oblékáním a střídáním sexuálních partnerů. Opačným projevem je potlačování sexuality a strach ze sexuálního vztahu. Velmi často se jedná o oběti sexuálního obtěžování nebo zneužívání.

V současné době se rizikové sexuální chování přesouvá také do internetového prostředí. Sexting znamená elektronické posílání fotek se sexuálním podtextem. Může se jednat o polonahé fotografie nebo focením v různých sexuálně dráždivých pozicích. Kopecký a kol. (2022) upozorňuje, že sexting je již rozšířený i na základních školách, kdy může být snahou o upoutání pozornosti, oslovení druhého pohlaví. V mnoha případech se jedná pouze o nudu, což je důsledkem toho, že se jedinec neumí v danou chvíli zabavit ničím jiným. Provozování sextingu může být dobrovolné nebo pod nátlakem. Děti si neuvědomují zneužitelnost fotografií příjemcem. V případě šíření fotografií se sexuálním podtextem osoby do 18 let se jedná o šíření dětské pornografie. Příjemce může vyžadovat další fotografie a vydírat dítě tím, že fotografie zveřejní. Na internetu hrozí také nebezpečí sexuálních predátorů, kteří se vydávají za náctileté a dítě tak nalákají do chatu nebo videohovoru. Vyzývají ho ke svlékání nebo pózování se sexuálním významem.

Dítě se tak může dostat do složité situace, kterou nebude umět vyřešit, protože se za svoje chování bude stydět, ale zároveň bude mít strach ze zveřejnění fotografií. V případě dobrého rodinného prostředí a vztahů je větší pravděpodobnost, že se dítě nebude bát svým rodičům svěřit a celou situaci řešit.

Delikventní chování, kriminalita

Chování, které porušuje zákonné i jiné normy, a způsobuje tak jednotlivci nebo společnosti újmu, označujeme jako delikventní. Kriminalita dětí a mládeže je problém, který může mít vážné následky jak pro jedince, tak pro celou společnost. Jedná se o rizikové chování, které svým charakterem naplňuje skutkovou podstatu trestného činu. Podle Nielsen Sobotkové a kol. (2014) se nejčastěji projevuje formou násilí, výtržnictví, vandalismu, toxikomanií a krádežemi. V posledních letech se činy vyznačují zvýšenou brutalitou a bezohledností pachatelů. Páchání těchto činů má často souvislost s jinými druhy rizikového chování, např. s užíváním alkoholu nebo drog.

Pugnerová a Kvintová (2014) uvádějí, že agresivita je součástí našeho přirozeného chování. Dále se zabývá otázkou, do jaké míry je vrozená nebo získaná. Velký vliv může mít medializace násilí ve sdělovacích prostředcích. Řada výzkumů potvrdila souvislost vysoké hladiny testosteronu u mužů a používání agresivního chování. Sklon k tomuto chování může také jedinec získat přejímáním vzoru z rodiny od násilnického rodiče. Sklon k agresivnímu chování je pravděpodobně kombinací genetické dědičnosti a naučeného vzorce chování. Hutyrová (2019) doplňuje, že určité procento dospívajících se zjevným sklonem k násilnému chování, poruchami chování a projevy agresivity se dostane do konfliktu se zákonem již v tomto věku.

Pozitivní rodinné prostředí, ve kterém dospívající nalezne podporu, bezpečí, ale zároveň i jasná pravidla, může výrazně pomoci snížit riziko vzniku tohoto rizikového a kriminálního chování. Problémem neúplných rodin může být nízká autorita pečujícího rodiče, nejčastěji matky, kterou dospívající nerespektuje. Souvisejícím problémem v neúplných rodinách bývá nedostatek financí. Dospívající dítě nechce zaostávat za vrstevníky, chce se jim vyrovnat a z toho důvodu se třeba uchýlí ke krádežím. Také konfliktní rodinné prostředí vyvolává v dospívajícím dítěti negativní emoce, které si ventiluje prostřednictvím agresivního jednání, např. rvačkami nebo ničením věcí.

3.3 Důsledky rizikového chování dospívajících dětí v neúplné rodině

Rizikové chování dospívajících může mít vážné a dalekosáhlé důsledky jak na život jednotlivce, tak jeho rodiny a okolí. Především se jedná o zdravotní důsledky, kdy může užívání alkoholu, drog zvyšovat riziko infekcí a psychiatrických poruch. Dále sociální, při kterém mohou být dospívající např. kvůli zapojení do šikany sociálně vyloučeni z kolektivu. Důsledky psychologické a rodinné, které mohou zvyšovat emocionální

napětí jedince nebo celé rodiny, a podněcovat vznik konfliktních situací. V neposlední řadě jde o důsledky právní. Mnoho forem rizikového chování je v rozporu se zákony.

Nejzávažnějším důsledkem rizikového chování, pokud veškerá preventivní opatření selžou a nezletilí spáchají skutkovou podstatu trestného činu, bývá soudní řízení. To projednává trestní odpovědnost mládeže a soud ukládá opatření za tyto protiprávní činy. Soud tak trestá mládež a vymezuje sankce, které je možné nezletilým za protiprávní činy uložit. Soudy pro mládež vykonávají soudnictví ve věcech mladistvých a ve věcech posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let. Státní zastupitelství podává k soudu návrh na uložení opatření podle § 90 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. ve znění pozdějších předpisů, ve věcech mládeže za čin jinak trestný, spáchaný dítětem mladším 15 let.

Předmětem zákona č. 218/2003 Sb. je úprava trestní odpovědnosti mládeže a ukládání opatření za protiprávní činy. Jedná se o komplexní úpravu aspektů trestání mládeže včetně vymezení sankcí, které je možné mládeži za protiprávní činy uložit. Zákon definuje provinění jako trestný čin spáchaný mladistvým (§ 6 zákona). Předmětný zákon, který je oporou pro soudy pro mládež, vymezuje rozdíly speciální právní úpravy mládeže oproti úpravě v obecných a souvisejících předpisech, zejména v trestním zákoníku. Důležitým aspektem soudů pro mládež je snaha zacházet s mladistvými pachateli způsobem, který je adekvátní jejich rozumové vyspělosti a nabídnout jim cestu, jak se vypořádat s následky trestného činu.

Projednáváním protiprávních činů u dětí mladších patnácti let se sleduje uložení opatření, které přispěje k tomu, aby již dále nezletilý protiprávní činy nepáchal a našel si své místo v životě. Zároveň by měl dle svých sil a schopností přispět k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Řízení by mělo být vedeno s cílem přispět k předcházení a zamezování páchaní protiprávních činů. Bendl a kol. (2016) uvádí druhy ukládaných opatření:

- výchovná povinnost
- výchovné omezení
- napomenutí s výstrahou
- zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče

- dohled probačního úředníka
- ochrannou výchovu
- ochranné léčení

Výchovná opatření jsou považována za ta nejmírnější, která mají stěžejní význam, protože jejich realizací lze nejlépe působit na nezletilého. Soud se může pokusit změnit jeho postoj a žebříček hodnot. Jejich realizace může zásadněji a efektivněji zasáhnout do života nezletilého než další opatření. Mnohdy samotné projednání věci před soudem má výchovný účinek a není třeba dalších opatření.

Ochranná výchova se obvykle vykonává v dětských domovech se školou. V závažných případech může být dítě starší dvanácti let umístěno ve zvláštních výchovných zařízeních či v léčebném ústavu (§ 14 zák. č. 109/2002 Sb.). Výchovná zařízení zřizuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy dle zák. č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon). Ochranná výchova se ukládá dítěti, které v době spáchání činu dovršilo 12. rok svého věku, a to v případě, že spáchalo čin, za nějž trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu (např. trest odnětí svobody na doživotí a trest odnětí svobody v délce trvání nad 20 let). Kromě ochranného léčení je tak ochranná výchova nejpřísnějším opatřením, které lze dítěti mladšímu 15 let uložit. Pokud dítě pokračuje v páčání činů jinak trestných, neexistuje žádné přísnější opatření k jejich nápravě a státní zástupce má povinnost vždy podat návrh na uložení tohoto opatření. Paradoxně pak dochází k situacím, že dítě má ochrannou výchovu ukládanou opakovaně, přestože se v ní fakticky nachází. Ochranné léčení je možno uložit v ústavní a ambulantní formě, která závisí na rozhodnutí soudu pro mládež a dle povahy nemoci dítěte. Uložení této formy léčení musí vždy předcházet vyšetření duševního stavu dítěte, a to znalcem z oboru psychiatrie a psychologie.

Děti v období dospívání obvykle nedokáží domyslet, jak mohou důsledky rizikového chování ovlivnit jejich budoucí život. Neuvědomují si možné následky na jejich zdravotním stavu a případné omezení možnosti vzdělávání. V případě trestních obvinění a záznamů dochází ke ztrátě mnohých životních příležitostí.

4 Metodologická východiska a cíle výzkumného šetření

Hlavním výzkumným cílem této bakalářské práce bylo zjistit, zda může mít neúplná rodina vliv na vznik rizikového chování u dospívajících dětí ve věku 10 – 15 let. Pro výzkumné šetření byly použity řešené případy u Okresního soudu v Chrudimi od roku 2013 do roku 2022 a byly vybrány 4 případové studie. Ve všech případech se jedná o rizikové chování dospívajících dětí, které svojí podstatou naplnilo skutkovou podstatu trestného činu, neboť toto rizikové chování je statisticky sledováno a lze ho tedy vyhodnotit. V případě případových studií pracuje autor s fakty. Jména dětí a jejich rodičů jsou upravena, aby nemohla být zjištěna jejich identita. Rovněž č. j. soudních spisů jsou ze stejného důvodu anonymizována.

K naplnění tohoto cíle byly zvoleny níže uvedené výzkumné otázky:

1. *Lze prokázat vliv neúplné rodiny na vznik rizikového chování u dospívajících dětí?*
2. *Je vyšší míra projevu rizikového chování spíše u chlapců než u dívek žijících v neúplné rodině?*
3. *Pozorujeme vzrůstající trend rizikového chování u dospívajících dětí z neúplné rodiny za sledované období?*
4. *Jaké druhy trestných činů páchají nejčastěji dospívající děti z neúplných rodin?*

Z výzkumných otázek byly stanoveny tyto hypotézy:

H1: Neúplná rodina má vliv na vznik rizikového chování u dospívajících dětí.

H2: Vyšší míra a projevy rizikového chování jsou spíše u chlapců z neúplných rodin.

H3: Za sledované období stoupá počet případů rizikového chování u dospívajících dětí z neúplných rodin, které naplňuje skutkovou podstatu trestného činu.

H4: Dospívající děti z neúplných rodin nejčastěji páchají trestný čin krádeže za sledované období.

Pro bakalářskou práci byla vybrána kvantitativní metoda výzkumného šetření, ve které vycházíme ze statistických údajů Okresního soudu v Chrudimi za období od roku 2013 – 2022. Předností kvantitativního výzkumu je, že poskytuje přesná, numerická data bez působení proměnných a je výhodný při zkoumání větších skupin. Poskytuje relativně rychlý a přímý sběr dat (Hendl, 2023).

Pro další část této práce byla zvolena kvalitativní metoda výzkumného šetření předložená formou případových studií, resp. anonymizovaných rozhodnutí, taktéž získaných od Okresního soudu v Chrudimi. Kvalitativní výzkum bývá využíván jako doplněk kvantitativních výzkumů, vzhledem k subjektivním dojmům zkoumaného a obtížného zobecnování výsledků na populaci. Nicméně výhodou je hloubkový popis případů (Hendl, 2023).

4.1 Analýzy řešených případů u Okresního soudu v Chrudimi

Dle zákona č. 106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím jsem požádala Okresní soud v Chrudimi o následující:

1. výpis rejstříku Rod od roku 2013 do roku 2022 ve formátu excel (počty řešených případů, rozdělení dle pohlaví, dle rodinného prostředí, druhy trestných činů a s výsledkem řízení, dle věku pachatele 10-15 let),
2. anonymizovaná rozhodnutí - 4 náhodně vybraná řízení (dívkky, chlapci z neúplných rodin ve věku 10-15 let, různé delikty, příp. uložené tresty, opatření).

Analýza celkového počtu řešených případů

Následující tabulka dokumentuje situaci za roky 2013 až 2022 u Okresního soudu v Chrudimi. V rámci žádosti dle zákona č. 106/1999 Sb. nebyla vyžadována data z roku 2023, neboť v tomto roce zahájená řízení nebyla dosud skončena a analýza způsobu vyřízení by byla statisticky zkreslena.

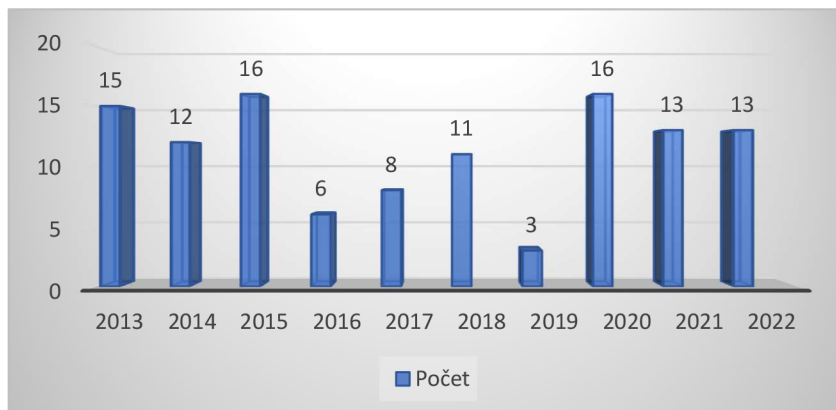
Tabulka 1 Celkový počet projednávaných případů

Rok	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Celkem
Počet	15	12	16	6	8	11	3	16	13	13	113

Zdroj: Okresní soud v Chrudimi, žádost č.j. 20 Si 41/2024 (vlastní zpracování)

V letech 2013 – 2015 byl větší počet projednávaných případů, následoval čtyřroční pokles (rok 2019 řešil pouze 3 případy) a od roku 2020 došlo opět k navýšení počtu projednávaných případů. Nutno podotknout, že rok 2020 a následující byl ovlivněn pandemií Covid 19, kdy došlo k uzavření škol a byla zakázána účast dětí na výuce.

Chybějící sociální kontakt měl jistě na psychiku a chování dětí vliv. Děti přišly o školní výlety, které se konají zpravidla na konci školního roku, takže moc příležitostí k utužování sociálních vztahů nebylo. Pro některé žáky bývá škola také bezpečím, jedná se především o děti, které žijí v konfliktním rodinném prostředí.

Graf 1 Celkový počet projednávaných případů

Analýza počtu řešených případů dle rodinného prostředí

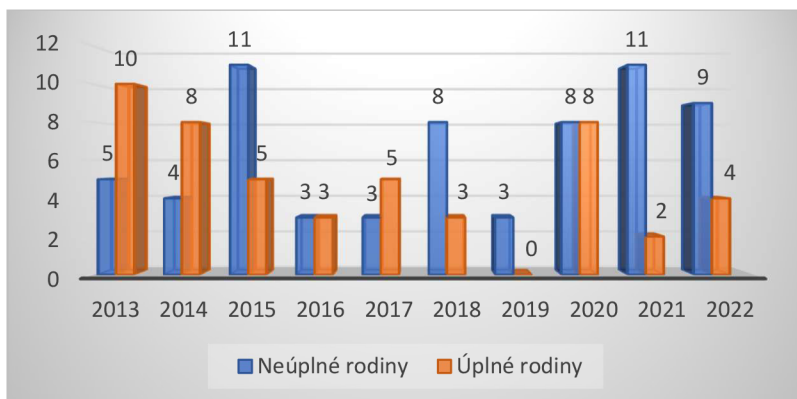
Tabulka níže nám rozděljuje celkové množství projednávaných případů podle toho, v jakém rodinném prostředí nezletilí vyrůstali. Zda se jedná o rodinu úplnou či neúplnou.

Tabulka 2 Celkový počet projednávaných případů dle rodinného prostředí

Rok	Počet případů	Neúplné rodiny	Úplné rodiny
2013	15	5	10
2014	12	4	8
2015	16	11	5
2016	6	3	3
2017	8	3	5
2018	11	8	3
2019	3	3	0
2020	16	8	8
2021	13	11	2
2022	13	9	4
Celkem	113	65	48

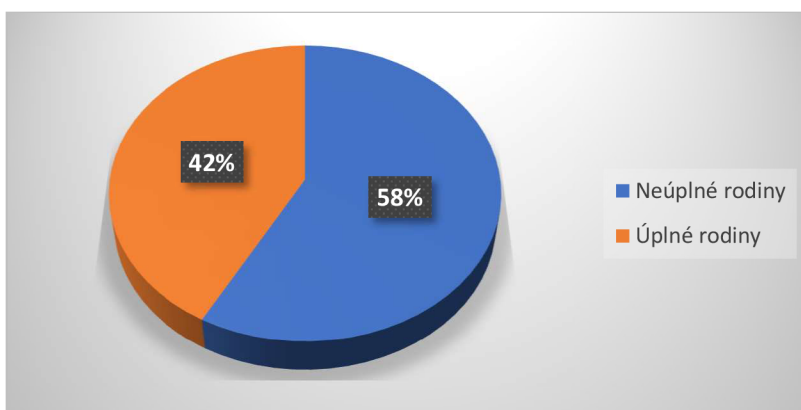
Zdroj: Okresní soud v Chrudimi, žádost č.j. 20 Si 53/2024 (vlastní zpracování)

Z následujícího grafu vyplývá, že v letech 2013 až 2014 se na projednávaných případech více podíleli děti z úplných rodin. V roce 2015 je velký nárůst podílu dětí z neúplných rodin. V roce 2016 a 2020 je podíl dle rodinného prostředí stejný. V roce 2017 je opět mírný nárůst případů z úplných rodin. Od roku 2018 (mimo 2020) můžeme sledovat mírně vzrůstající trend projednávaných případů u nezletilých z neúplných rodin oproti nezletilým z úplných rodin.

Graf 2 Celkový počet projednávaných případů dle rodinného prostředí

Graf níže nám názorně ukazuje, že více projednávaných případů bylo spáchaných dospívajícím dítětem z neúplné rodiny. Nezletilí z neúplné rodiny se na celkovém množství podíleli 58 % a nezletilí z úplné rodiny 42 %.

Graf 3 Celkový podíl projednávaných případů dle rodinného prostředí v %

Analýza celkového počtu řešených případů dle pohlaví nezletilých

Celkové množství projednávaných případů je rozdělen také z pohledu pohlaví dospívajících dětí, které trestné činy páchaly.

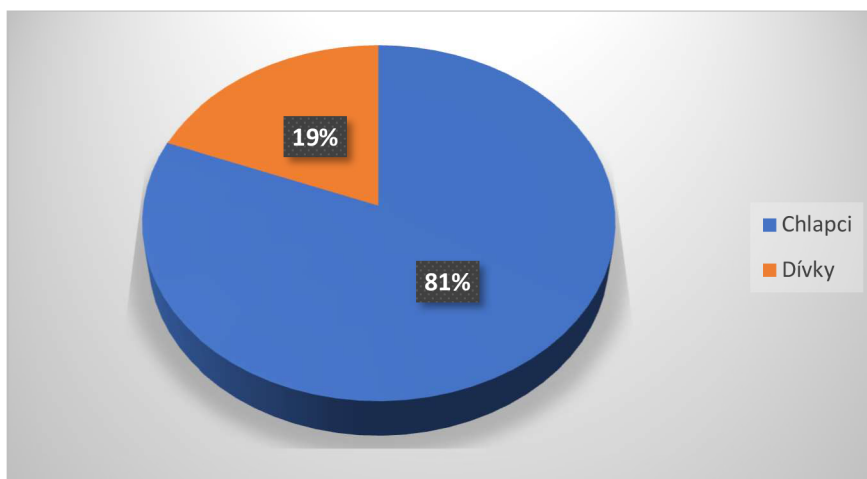
Tabulka 3 Celkový počet a podíl projednávaných případů dle pohlaví

Rok	Dívky	Chlapci	Dívky v %	Chlapci v %
2013	1	14	7	93
2014	2	10	17	83
2015	2	14	33	67
2016	2	4	0	100
2017	0	8	27	73
2018	3	8	33	67
2019	1	2	13	88
2020	2	14	23	77
2021	5	8	38	62
2022	3	10	19	81
Celkem	21	92	19	81

Zdroj: Okresní soud v Chrudimi, žádost č.j. 20 Si 41/2024 (vlastní zpracování)

Přehled projednávaných případů dle pohlaví dokumentuje výše uvedená tabulka. Jak již bylo uvedeno, v letech 2013 – 2015 byl větší počet projednávaných případů, následoval čtyřroční pokles (rok 2019 řešil pouze 3 případy) a od roku 2020 došlo opět k navýšení počtu projednávaných případů. U chlapců tak trend kopíruje celkové počty projednávaných případů, u dívek je situace jiná. Jejich projednávané případy jsou v počtu jeden, dva, tři, v roce 2017 žádný projednávaný případ, kdy státní zástupce nepodal žádný návrh k řešení chování nezletilé dívky. Naopak rok 2021 zaznamenal nejvyšší počet projednávaných případů u dívek a to 5, s podílem 38 %.

Následující graf dává přehled o podílu projednávaných případů, za posledních 10 let u chlapců a dívek, z kterého vyplývá, že dívky se podílí na celkovém počtu projednávaných případů skoro jednou pětinou.

Graf 4 Celkové podíly projednávaných věcí v % dle pohlaví

Analýza počtu řešených případů dle pohlaví z neúplných rodin

Dále se bude výzkumné šetření zabývat jen projednávanými případy dospívajících dětí z neúplných rodin, které bude rozděleno dle pohlaví.

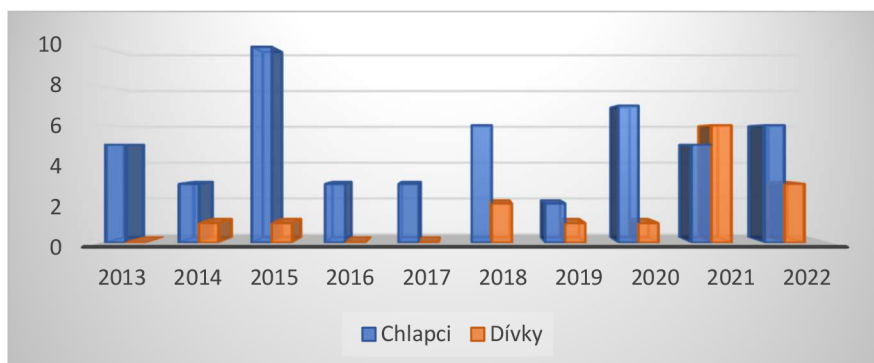
Tabulka 4 Počet a podíl projednávaných případů dle pohlaví z neúplných rodin

Rok	Dívky	Chlapci	Dívky v %	Chlapci v %
2013	0	5	0	100
2014	1	3	25	75
2015	1	10	9	91
2016	0	3	0	100
2017	0	3	0	100
2018	2	6	25	75
2019	1	2	33	67
2020	1	7	13	88
2021	6	5	55	45
2022	3	6	33	67
Celkem	15	50	23	77

Zdroj: Okresní soud v Chrudimi, žádost č.j. 20 Si 53/2024 (vlastní zpracování)

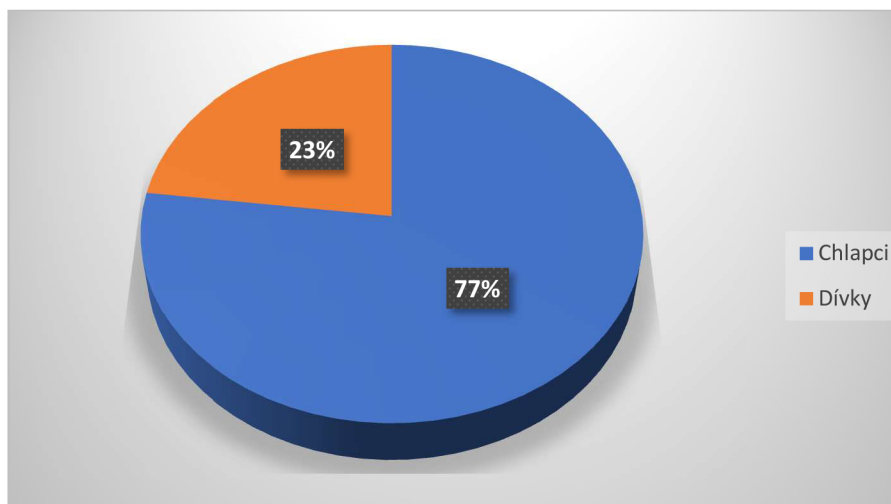
Dospívající děti z neúplných rodin se na celkovém počtu projednávaných případů podílely 65 případy. Z nich 50 spáchali chlapci a 15 dívky. U chlapců byl zaznamenán výrazný nárůst projednávaných případů v roce 2015, potom následoval dvouletý pokles. V dalších letech neměly projednávané případy zásadní vzrůstající trend. V roce 2019 se

u chlapců řešily pouze 2 případy. Jiná situace je u dívek. Do roku 2020 byl u nich zaznamenán žádný, 1 nebo 2 případy. K vyššímu nárůstu došlo v roce 2021, kdy bylo projednáváno dokonce 6 případů. V roce 2022 počet opět poklesl na 3 případy.

Graf 5 Porovnání projednávaných případů u dívek a chlapců z neúplných rodin

Graf níže dokazuje, že v počtu projednávaných případů dospívajících dětí z neúplných rodin se dívky podílely více než jednou pětinou. Z předchozích hodnocení lze konstatovat, že na celkovém množství projednávaných případů u dívek se dívky z neúplných rodin podílely 71 % a dívky z úplných rodin 29 %. Chlapci z neúplných rodin se podíleli na celkovém množství projednávaných případů pouze u chlapců 54 %, chlapci z úplných rodin 46 %. U dívek se tedy jeví jako zásadnější, z jakého rodinného prostředí pocházejí.

Graf 6 Podíly projednávaných případů v % dle pohlaví v neúplných rodinách

Analýza počtu řešených případů dle druhu trestného činu u dětí z neúplných rodin

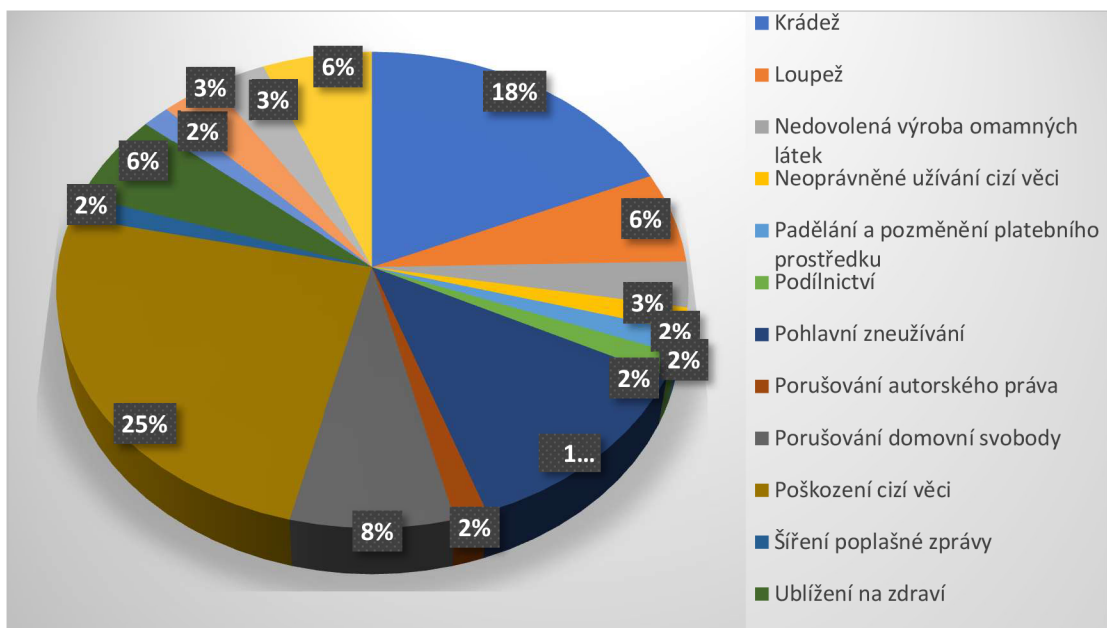
Tabulka níže nám nabízí rozdělení projednávaných případů u dospívajících dětí z neúplných rodin podle druhu páchané trestné činnosti za sledovaných 10 let.

Tabulka 5 *Počet a podíl projednávaných případů dle druhu trestného činu u dětí z neúplných rodin*

Druh trestného činu	Počet případů	Počet případů v %
Krádež	12	18
Loupež	4	6
Nedovolená výroba omamných látek	2	3
Neoprávněné užívání cizí věci	1	2
Padělání a pozměnění platebního prostředku	1	2
Podílnictví	1	2
Pohlavní zneužívání	8	12
Porušování autorského práva	1	2
Porušování domovní svobody	5	8
Poškození cizí věci	16	25
Šíření poplašné zprávy	1	2
Ublížení na zdraví	4	6
Výroba a nakládání s dětskou pornografií	1	2
Vydírání	2	3
Výtržnictví	2	3
Znásilnění	4	6
Celkem	65	100

Zdroj: Okresní soud v Chrudimi, žádost č.j. 20 Si 65/2024 (vlastní zpracování)

U projednávaných případů dětí z neúplných rodin byl nejčastěji páchan trestný čin poškození cizí věci a to v 16 případech. Druhým nejčastějším trestným činem byla krádež, v 12 případech. Třetím nejčastěji páchaným trestným činem bylo pohlavní zneužívání, za sledované období šlo o 8 případů. Porušování domovní svobody se vyskytlo v 5 případech. Loupež, ublížení na zdraví a trestný čin znásilnění, vždy 4 případy u jednotlivého trestného činu za sledované období. U nedovolené výroby omamných látek, vydírání a výtržnictví byly zaznamenány 2 případy u každého trestného činu. Trestné činy neoprávněné užívání cizí věci, padělání a pozměnění platebního prostředku, podílnictví, porušování autorského práva, šíření poplašné zprávy a výroba a nakládání s dětskou pornografií se za dané období řešily pouze jednou.

Graf 7 Podíl projednávaných případů dle druhu trestného činu u dětí z neúplných rodin v %

Analýza počtu řešených případů dle způsobu vyřízení u dětí z neúplných rodin

Výše byly řešeny druhy spáchaných trestných činů u dětí z neúplných rodin. Níže tabulka ukazuje, jaká byla za tyto činy ukládána výchovná opatření.

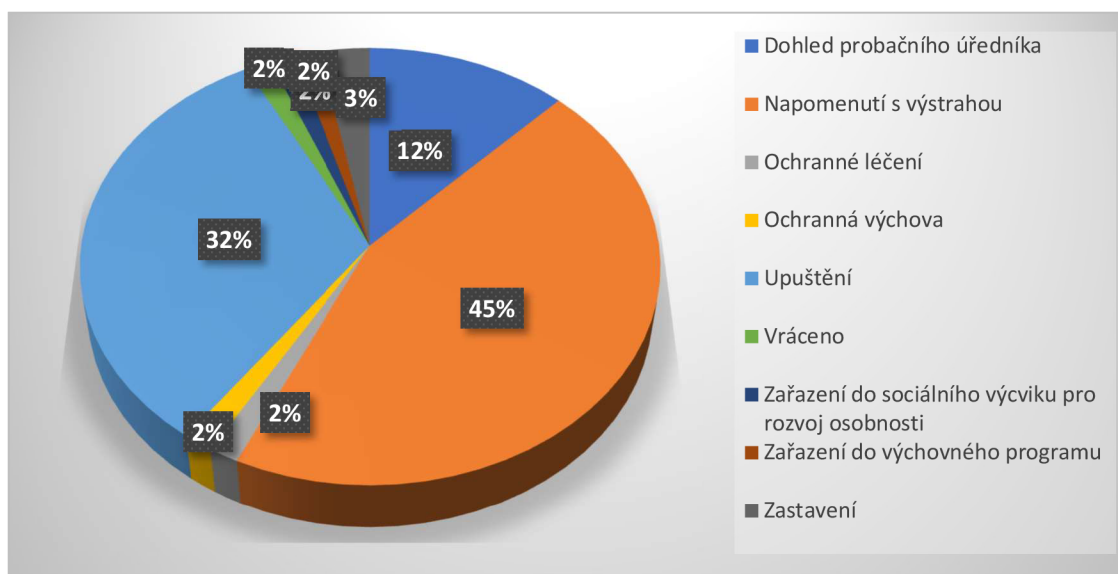
Tabulka 6 Počet a podíl projednávaných případů dle způsobu vyřízení u dětí z neúplných rodin

Způsob vyřízení	Počet případů	Počet případů v %
Dohled probačního úředníka	8	12 %
Napomenutí s výstrahou	29	45 %
Ochranné léčení	1	2 %
Ochranná výchova	1	2 %
Upuštění	21	32 %
Vráceno	1	2 %
Zařazení do sociálního výcviku pro rozvoj osobnosti	1	2 %
Zařazení do výchovného programu	1	2 %
Zastavení	2	3 %
Cekem	65	100

Zdroj: Okresní soud v Chrudimi, žádost č.j. 20 Si 65/2024 (vlastní zpracování)

Ze shora uvedené tabulky vyplývá, že okresní soud ukládal nejvíce napomenutí s výstrahou a to v 29 případech, což je 45 % ze všech případů za 10 let. Dalším výsledkem řízení bylo upuštění od uložení nějakého opatření a to ve 21 případech, tedy 32 % všech výsledků řízení. Třetím nejčastějším způsobem vyřízení byl dohled probačního úředníka, a to u 8 případů z celkového počtu, tedy 12 % podíl. Ve 2 případech došlo k zastavení řízení. Ve zbývajících případech bylo uloženo ochranné léčení, ochranná výchova, vrácení, zařazení do sociálního výcviku pro rozvoj osobnosti a zařazení do výchovného programu. Jednalo se vždy o 1 případ u každého druhu ukládaného opatření.

Dále z grafu níže lze konstatovat, že 89 % všech případů za posledních 10 let u Okresního soudu v Chrudimi skončilo napomenutím s výstrahou, upuštěním od potrestání a stanovením dohledu probačního úředníka. Jedná se o nejméně přísná opatření, neboť snahou soudu je působit na nezletilé tak, že pouhé soudní projednávání a soudní řízení jako takové je považováno za výchovný proces. U závažnějších provinění bylo u 1 případu znásilnění nařízeno ochranné léčení a v 1 případě pohlavního zneužití ochranná výchova.

Graf 8 Podíl projednávaných případů dle způsobu vyřízení u dětí z neúplných rodin v %

4.2 Vyhodnocení analýz řešených případů u Okresního soudu v Chrudimi

Ze statistických údajů Okresního soudu Chrudim za období od roku 2013 do roku 2022 vyplývá následující:

Z celkového počtu byl v letech 2013 – 2015 zaznamenán nárůst projednávaných případů, v následujících čtyřech letech došlo k mírnému poklesu a od roku 2020 pozorujeme opět navýšení projednávaných případů. Tento nárůst může mít souvislost s pandemií COVID 19. Na celkovém počtu 113 projednávaných případech se 58 %, tj. 65 případů, podílely děti z neúplných rodin. Děti z úplných rodin se podílely 42 %, tj. 48 případů. V letech 2013 – 2014 převažoval podíl dětí z úplných rodin, od roku 2018 zaznamenáváme nárůst projednávaných případů dětí z neúplných rodin. Děti z neúplných rodin se tedy více podílejí na projednávaných případech než děti z úplných rodin. Lze konstatovat vyšší sklony k rizikovému chování, které naplňuje skutkovou podstatu trestného činu.

Dále jsme sledovali, jaký je podíl dívek a chlapců na celkovém počtu projednávaných případů. Dívky se na celkovém množství podílely 19 %, tj. 21 případů. Z tohoto celkového množství se na projednávaných případech u dívek podílely dívky z neúplných rodin 71 % a dívky z úplných rodin 29 %. Chlapci se na celkovém množství projednávaných případů podíleli 81 %, tj. 92 případů. Z tohoto celkového množství u chlapců se chlapci z neúplných rodin podíleli 54 % a chlapci z úplných rodin 46 %. Lze tedy konstatovat, že na rizikové chování, které naplňuje skutkovou podstatu trestného činu, má rodinné prostředí více vliv u dívek než u chlapců.

Z celkového množství projednávaných případů vyplývá, že chlapci se podílejí ve čtyřech pětinach na projednávaných případech, dívky pouze v jedné pětina. U projednávaných případů dětí z neúplných rodin se chlapci podílejí téměř čtyřmi pětinaми a dívky více než jednou pětinou.

Dospívajícími dětmi z neúplných rodin byly nejčastěji páčány trestné činy poškození cizí věci v 16 případech, krádeže v 12 případech a pohlavní zneužívání v 8 případech. Častějším druhem trestného činu bylo porušování domovní svobody, ublížení na zdraví a znásilnění, jednalo se vždy o 4 případy za sledované období. Za sledované období byly zaznamenány 2 případy u nedovolené výroby omamných látek, vydírání a výtržnictví.

V jednotkách případů se pak vyskytovaly trestné činy neoprávněného užívání cizí věci, padělání a pozměnění platebního prostředku, podílnictví, porušování autorského práva, šíření poplašné zprávy a výroba a nakládání s dětskou pornografií.

Výzkumné šetření bylo také zaměřeno na ukládaná výchovná opatření dospívajícím dětem z neúplných rodin. Z celkového počtu bylo v 29 případech (45 %) uděleno napomenutí s výstrahou, v 21 případech (32 %) upuštění od uložení opatření a v 8 případech (12 %) dohled probačního úředníka. Toto byla nejčastěji ukládaná opatření. V případě znásilnění bylo nařízeno ochranné léčení a v 1 případě pohlavního zneužití ochranná výchova, jelikož se jednalo o závažnější provinění. V 2 případech bylo řízení zastaveno a v jednotkách případů byla uložena tato opatření: zařazení do sociálního výcviku pro rozvoj osobnosti, zařazení do výchovného programu a vrácení případu státnímu zástupci.

5 Případové studie

Ve druhé části žádosti dle zákona č. 106/1999 Sb. jsem žádala o anonymizovaná rozhodnutí, týkajících se dětí z neúplných rodin, pro sestavení případových studií. Níže uvádím jednotlivé soudní kauzy dle získaných rozsudků a usnesení. Ve všech získaných rozhodnutích je řízení vedeno na návrh státního zástupce.

Případová studie č. 1

Rozsudek Okresního soudu v Chrudimi č. j. 5 ROD 1/2016-79

Nezletilý chlapec, mladší 15 let, soud projednal návrh státního zastupitelství dle §93 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech krádeže za čin jinak trestný.

Nezletilý se dopustil pokusu o krádež podle § 205 odst. 1 písm. d) trestního zákoníku, ukončeného ve stádiu pokusu podle § 21 odst. 1 trestního zákoníku, tím, že se na pozemní komunikaci pokusil během jízdy na jízdním kole odcizit stržením z levého ramena poškozené ženě dámskou kabelku s jejím obsahem v hodnotě celkem 3.500 Kč. Poškozená si kabelku přidržovala levou rukou, proto se mu ji nepodařilo odcizit, a tak následně z místa ujel.

Nezletilý se k popsanému jednání doznal, byl si vědom, že jedná protizákonně. Podobnou situaci viděl na internetu, tak to chtěl zkusit také. Do současné doby nebyl na policii vyšetřován.

Rodinné prostředí:

Matka uvedla, že žije se synem sama. Otec není s nezletilým v kontaktu už zhruba dva roky, má novou rodinu, alimenty platí nepravidelně. Dále uvedla, že syn dříve pobíral nějaké prášky na zklidnění, ale nebylo mu po nich dobře a nyní nebere nic. Navštěvuje středisko výchovné péče Archa kvůli záškoláctví. Často se také do večerních hodin potuluje s partou vrstevníků a konzumuje alkohol. Matka si neví se situací rady, se školou raději přestala komunikovat.

Závěr soudního jednání:

Zástupce městského úřadu ve svém písemném vyjádření uvedl, že navrhuje uložit opatření, a to zařazení do terapeuticko-výchovného programu. Nezletilý se k činu doznal, podobného jednání se již dále nedopustil, tak soud shledal za vhodné opatření zařazení do terapeuticko-výchovného programu ve Středisku výchovné péče – Archa, kde bude chování nezletilého nadále sledováno a bude na něj i nadále výchovně působeno.

Středisko výchovné péče – Archa nabídlo také matce nezletilého možnost psychologického poradenství.

Výsledek soudního řízení: zařazení do terapeutického programu

Případová studie č. 2

Rozsudek Okresního soudu v Chrudimi č.j. 5 ROD 4/2015-30

Nezletilá dívka, mladší 15 let, soud projednal návrh státního zástupce, kdy bylo zjištěno, že nezletilá se dopustila jednání, které bylo právně kvalifikované jako přečin krádeže podle § 205 odst. 1 písm. a), b) trestního zákoníku, které spočívalo v tom, že společně s jinou nezletilou ve třídě 4C na základní škole z tašky svého spolužáka odcizily mobilní telefon Samsung, peněženku s finanční hotovostí a ve třídě 4B na základní škole odcizily taktéž mobilní telefon Samsung.

Nezletilá se doznala, uvedla, že kromě těchto skutků se ničeho jiného nedopustila. Všechno napadlo spolužačku a ona to udělala s ní. Připustila, že po novém telefonu dlouho touží, ale ví, že jí ho matka nepořídí. Prospěch ve škole má dobrý, má jedničky a dvojky. Telefony si přinesla domů a tam je užívali jiní rodinní příslušníci. Se spolužačkou se nyní již nestýká. Ve škole žádné výchovné problémy nemá.

Rodinné prostředí:

Z výslechu matky nezletilé soud zjistil, že k uvedenému jednání nezletilou nejspíše navedla kamarádka, která je ze sociálně slabší rodiny. Nezaregistrovala, že by měli doma nějaké cizí mobilní telefony. Matka samoživitelka, v domácnosti žije s dcerou a její mladší sestrou u rodičů v rodinném domě. Finanční problémy nemají. Otec obou dcer zemřel před šesti lety, matka na ně pobírá sirotčí příspěvek. Nezletilá žádné výchovné problémy předtím neměla. S nezletilou matka hovořila o tom, že takové věci se nesmí provádět.

Závěr soudního jednání:

Okresní státní zástupce navrhl soudu, aby nezletilé bylo uloženo napomenutí s výstrahou, které se jeví v tomto případě dostatečným opatřením. Městský úřad se připojil k návrhu státního zástupce. Matka nezletilé uvedla, že rozhodnutí ponechá na úvaze soudu. Soud nezletilé vyslovil napomenutí s výstrahou, které považoval v tomto případě za přiměřené opatření.

Výsledek soudního řízení: napomenutí s výstrahou

Případová studie č. 3

Rozhodnutí Okresního soudu č.j. 5 ROD 2/2020

Nezletilý chlapec, mladší 15 let, byl podán státním zastupitelstvím návrh k okresnímu soudu na uložení opatření za čin jinak trestný, spáchaný dítětem mladším 15 let.

V provedeném dokazování soud zjistil, že nezletilý se dopustil jednání, které bylo právně kvalifikováno jako spáchání činu jinak trestného poškození cizí věci podle § 228 odst. 2 trestního zákoníku, kterého se dopustil nezletilý tím, že nasprejoval na dům obrázek penisu a vulgární výrazy. Co se týká sprejování na další objekty, tak toto nebylo nezletilému v řízení prokázáno, dle výpovědi nezletilých, kteří toto prováděli, se rozcházel. Usnesení Policie ČR o odložení věci již nabylo právní moci. Nezletilý se k výše uvedenému chování doznal a dále uvedl, že ostatní věci sprejovala jiná osoba, uvedl jméno i příjmení. S touto osobou se již nestýká. Na policii nikdy předtím řešen nebyl.

Rodinné prostředí:

Z výslechu matky bylo zjištěno, že nezletilý sníženou známku z chování nikdy neměl. Ve škole měl ovšem tento rok napomenutí třídního učitele a ředitelské důtky za nevhodné chování. Od doby, co se to stalo, se chování nezletilého zlepšilo a je pod přísnějším dohledem. Matka žije se synem sama, v současné době je v rozvodovém řízení. Otec nezletilého již s rodinou nežije, se synem se stýká občasně. Nyní se zajímá o jeho školní problémy, má snahu syna vidět častěji a problémy řešit. Matka s ním nic řešit nechce z důvodu, že rodinu opustil. Připouští, že v současné době nepanuje v rodině dobrá atmosféra a ta může mít na syna negativní vliv. V minulosti s ním žádné problémy nebyly.

Závěr soudního jednání:

Státní zástupce navrhl, aby soud upustil od uložení opatření, a to i ohledem na to, že Okresní soud ve Žďáru nad Sázavou ohledně spolupachatelů také upustil od uložení opatření, samotné projednání věci je dostačující. Dle názoru soudu se tak jedná o ojedinělé vybočení z chování nezletilého.

Výsledek soudního řízení: upuštění od uložení opatření

Případová studie č. 4

Rozhodnutí Okresního soudu v Chrudimi č.j. 7 ROD 3/2013-31

Ve věci č.j. 7 Rod 3/2013, nezletilého chlapce, Okresní státní zastupitelství podalo k soudu návrh na uložení opatření opět dle § 93 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže za čin jinak trestný, spáchaný dítětem mladším 15 let.

V provedeném dokazování soud zjistil, že se nezletilý dopustil jednání, které bylo právně kvalifikováno jako přečin krádeže dle § 205 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku, které spočívalo v tom, že při návštěvě svého spolužáka, odcizil ze šatní skříně ložnice volně loženou látkovou peněženku s finanční hotovostí 6.000 Kč.

Nezletilý se k jednání doznal a uvedl, že ukrást peníze byl jeho nápad, spolužák o jeho záměru nevěděl. Peníze utratil na pouti a za sladkosti. Byl si vědom toho, že udělal hloupost, svého jednání lituje. Uvedl, že jeho rodiče se před rokem rozvedli, on nyní žije s matkou, ta se synovi ale nevěnuje a nedává mu žádné peníze. Ve škole se učí průměrně, k učitelům se chová slušně, na práci se ovšem soustředí pouze v případě, že ho dostatečně zaujme. Nemá žádné výchovné problémy.

Rodinné prostředí:

Matka nezletilého v rámci výslechu uvedla, že není pravda, že se synovi nevěnuje. Dále pak odmítla spolupracovat. Otec jako účastník řízení uvedl, že syna navštěvuje, bere si ho i domů. Když je s ním, tak si syn stěžuje, že matka holduje alkoholu a často navštěvuje restaurační zařízení a on bývá sám doma. Taktéž uvedl, že požádal o svěřeni syna do výlučné péče.

Závěr soudního jednání:

Státní zástupce se přiklonil ke stanovisku, že samotné projednání věci před soudem je opatřením dostatečným. Otec i matka ponechali rozhodnutí na úvaze soudu. V řízení bylo prokázáno, že jednání nezletilého naplnilo skutkovou podstatu přečinu krádeže dle § 205 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku, jak je uvedeno shora. I přesto, že se nezletilý k jednání doznal, svého jednání lituje a otec učinil určité kroky k nápravě, soud s ohledem na zprávu o nezletilém, na charakter protiprávního jednání a na možné následky vyslovil napomenutí s výstrahou.

Výsledek soudního řízení: napomenutí s výstrahou

Ve všech případech uvedených případových studiích nalezneme shodný znak a tím je neúplná rodina, komplikované a konfliktní rodinné vztahy. Součinnost všech těchto faktorů má vliv na dospívající dítě a ovlivňuje tak jeho chování. Dospívající se rizikovým

chováním může snažit upozornit na svou osobu a získat si tak, alespoň dočasně, pozornost a péči rodičů. Dalším motivem může být zlepšení finanční situace, ve které se dítě nachází. Neúplné rodiny se velmi často potýkají s nedostatkem finančních prostředků a nemohou dítěti dopřát různá technologická zařízení, značkové oblečení a placené volnočasové aktivity. Tím dochází k sociálnímu vyloučení dítěte z vrstevnické skupiny. Dítě tak může mít pocit, že krádeží tyto své nedostatky vyřeší a zapadne do kolektivu. Také si může myslet, že agresivním rizikovým chováním získá obdiv vrstevníků a stane se tak snáze součástí party. Dospívající děti po rozpadu rodiny mají velmi často pocit, že ztratily zázemí i osoby, které jim poskytovali bezpečí a jistotu. Náhradu mohou hledat ve vrstevnických skupinách. Dalším motivem pro dospívající děti z neúplných rodin mohou být nezpracované emoce, vztek, strach, obavy z budoucnosti. Agresivním chováním tak ventilují svoje pocity. Důvodem k rizikovému chování může být také vzdor a touha po pomstě rodičům. K těmto motivům se přidává ještě nedostatek dohledu ze strany pečujícího rodiče, který je plně zaměstnán finančním zabezpečením rodiny, případně se dítěti dostatečně nevěnuje z jiných důvodů. V tomto věku si dospívající bohužel velmi často není schopen uvědomit, že pokud dojde k rizikové chování do stupně, že již svým charakterem naplňuje skutkovou podstatu trestného činu, zkomplikuje si tak život i do budoucna.

6 Vyhodnocení hypotéz

Pro tuto práci byly stanoveny následující 4 hypotézy:

H1: Neúplná rodina má vliv na vznik rizikového chování u dospívajících dětí.

Tento předpoklad se **potvrdil**. Rodina a její působení má zásadní vliv na socializaci a výchovu jedince. Jakékoliv negativní situace v rodině, případně její nedostatečná funkčnost velmi ovlivňuje vývoj dítěte a zvyšuje tak jeho možné sklony k rizikovému chování. Z výzkumného šetření vyplynulo, že u Okresního soudu Chrudim se v letech 2013 – 2022 na počtech projednávaných věcí způsobených rizikovým chováním podílely 58% děti z neúplných rodin. Jednalo se o rizikové chování, které naplnilo skutkovou podstatu trestného činu.

H2: Vyšší míra a projevy rizikového chování jsou spíše u chlapců z neúplných rodin.

Tento předpoklad se **potvrdil**. Z výzkumného šetření vyplývá, že chlapci z neúplných rodin mají ve více případech projevy rizikového chování, které naplňuje skutkovou podstavu trestného činu. Což souvisí i s uvedeným tvrzením v teoretické části, že chlapci svoje emoce vyjadřují častěji otevřeným násilím viz (Vágnerová, 2012).

H3: Za sledované období stoupá počet případů rizikového chování u dospívajících dětí z neúplných rodin, které naplňuje skutkovou podstatu trestného činu.

Tento předpoklad se **nepotvrdil**. Z analýzy řešených případů u Okresního soudu v Chrudimi nevyplývá, že by mělo rizikové chování u dospívajících dětí z neúplných rodin stoupající trend.

H4: Dospívající děti z neúplných rodin nejčastěji páchají trestný čin krádeže za sledované období.

Tento předpoklad se **nepotvrdil**. Výzkumné šetření prokázalo, že nejčastěji páchaným trestným činem u dospívajících z neúplných rodin bylo poškození cizí věci. U dospívajících je to způsob, jak ventilovat svoje emoce, jak si ulevit od stresu, napětí, vzteku a uvolnit nahromaděnou agresi. Tento důvod v teoretické části uvádí Nielsen Sobotková a kol. (2014)

7 Diskuze

V naší společnosti se setkáváme s názorem, že u dětí, které vyrůstají v neúplné rodině je vyšší pravděpodobnost vzniku rizikového chování. Neúplné rodiny se potýkají s řadou obtíží při svém fungování a jednou z nejvýraznějších je ekonomická situace rodiny. Hasmanová Marhánková (2011) a Dudová, Hastrmanová (2007) potvrzují, že neúplné rodiny se závislými dětmi jsou skupinou výrazně ohroženou chudobou. S nedostatkem ekonomických prostředků souvisí nejen sociální vyloučenost rodin, ale i problémy se začleněním dětí v rámci vrstevnických skupin. Autoři často také poukazují na chybějící mužský vzor v rodině. Langmeier, Matějček (2011) považují mužský vzor obzvláště u dospívajících chlapců za zásadní. Pokud v rodině nedojde k nahrazení tohoto chybějícího mužského vzoru, např. prarodičem nebo někým z širší rodiny, může chlapec scházet pevné vedení a autorita, kterou by respektoval.

Rizikové chování rozdělujeme na disociální, asociální a antisociální. Disociální chování je nepřiměřené, nespolečenské chování. Asociální chování se projevuje porušováním společenských pravidel, ale nepřekračuje právní předpisy. Antisociální rizikové chování porušuje protispolečenské normy a právní zákony. Z tohoto důvodu je sledováno a statisticky zachyceno. V rámci Policie ČR probíhají výzkumy, které se zabývají věkovou skupinou a druhem páchané kriminality. V těchto výzkumech není ovšem zohledněno rodinné prostředí, v kterém děti vyrůstají. Jsou v nich pouze uvedeny možné příčiny a okolnosti vzniku rizikového a kriminálního chování dospívajících. Ze statistických přehledů kriminality Policie České republiky (2023, online) od roku 2016 do roku 2022 vyplývá, že množství rizikového chování, které naplnilo skutkovou podstatu trestného činu a bylo páchano dospívajícími dětmi od 12 do 15 let, se nijak výrazně nezvyšuje. Tento výsledek se shoduje se závěrem výzkumného šetření ze statistik Okresního soudu v Chrudimi v této bakalářské práci. Ze statistik Policie ČR dále vyplývá, že nejčastějším trestným činem páchaným dětmi v této věkové kategorii jsou krádeže. Výzkumné šetření se s tímto závěrem neshodlo, krádeže byly v druzích páchané trestné činnosti na druhém místě. Policie ČR ve svých statistikách rozděluje pachatele podle věku a druhu trestného činu. U této věkové kategorie statistiky nerozdělují pachatele dle pohlaví, tudíž závěry z výzkumného šetření nelze porovnat. Překvapivým výsledkem výzkumného šetření bylo zjištění, že dívky z neúplných rodin se na celkovém počtu případů u dívek podílely 71 %. Což potvrzuje souvislost mezi neúplnou rodinou

a vznikem rizikového chování. Stejně tak nelze porovnat ani uložená opatření, protože statistiky kriminality Policie ČR se jimi také nezabývají.

Závěrem lze konstatovat, že existuje souvislost mezi vznikem rizikového chování u dětí a neúplnou rodinou. Příčiny vzniku rizikového chování jsou multifaktorové, tudíž souvislost musíme hledat nejen v rodině, ale také ve vrstevnické skupině, školním prostředí a osobnostních vlastnostech jedince. Je nutné a důležité zohlednit individuální rozdíly mezi dospívajícími dětmi a vztahy v konkrétní neúplné rodině. Klima rodinného prostředí, vztahy jednotlivých členů rodiny, osobnostní vlastnosti a dovednosti pečujícího rodiče mohou významně přispět k rozvoji vzniku rizikového chování nebo naopak podpořit zdravý psychosociální vývoj dospívajícího dítěte.

Závěr

Tato bakalářská práce je zaměřena na možnou míru vlivu neúplné rodiny na vznik rizikového chování u dospívajících dětí. Rodina je pro dítě a jeho vývoj primárně důležitá a ovlivňuje jeho budoucí život. Zajištění základních životních potřeb dítěte je nejdůležitějším úkolem rodičů a pečovatelů. Má zásadní vliv na jeho zdravý vývoj. Pro dítě jsou důležité nejen základní pocity bezpečí a jistoty, ale i vyšší potřeby jako pocity sounáležitosti, lásky a podpory při rozvíjení schopností. Přejímání vzorců chování, norem a hodnot z původní rodiny má silný vliv na chování a vztahy dětí v dospělosti. V neúplných rodinách se velmi často setkáváme s tím, že děti postrádají jeden z rodičovských vzorů (obvykle mužský vzor). Neúplné rodiny se také častěji potýkají s finanční zátěží a sociální vyloučeností. To vše může na dítě v období puberty nepříznivě působit a způsobovat tak vznik rizikového chování.

V teoretické části byla v první kapitole popsána neúplná rodina, její vznik a důvody vzniku. Druhá kapitola byla zaměřena na vliv neúplné rodiny na vývoj dospívajícího dítěte a další vlivy jako jsou konfliktní a chybějící vztahy v neúplných rodinách. Poslední kapitola se zabývala rizikovým chováním, jeho projevům, příčinám a důsledkům, včetně výchovných opatření, která jsou dětem ukládána, pokud rizikové chování naplní skutkovou podstatu trestného činu.

Cílem praktické části bylo analyzovat statistické údaje a případové studie vyžádané u Okresního soudu v Chrudimi za období od roku 2013 do roku 2022. Je pracováno s fakty, výsledky výzkumného šetření jsou relevantní pro (dnes již bývalý) okres Chrudim. V praktické části byly stanoveny hypotézy, dvě byly potvrzeny, dvě nepotvrzeny. Na základě výzkumného šetření bylo potvrzeno, že neúplná rodina má vliv na vznik rizikového chování u dospívajících dětí. Dále bylo potvrzeno, že rizikové chování, které naplňuje skutkovou podstatu trestného činu, spíše páchají chlapci než dívky z neúplných rodin. Nepotvrdilo se, že nejčastějším trestným činem spáchaným dospívajícími dětmi z neúplných rodin byla krádež. Nepotvrzena byla také hypotéza, že rizikové chování má u dospívajících dětí z neúplných rodin vzrůstající trend.

Existuje mnoho neúplných rodin, které se úspěšně přizpůsobují novým podmínkám, které s rozpadem rodiny souvisí, a daří se jim vytvářet bezpečné a podpůrné zázemí pro své členy. Na chování dospívajícího dítěte má vliv především výchova, emoční a rodinné zázemí. Velmi také záleží na povaze a charakteru vychovávající osoby, zda je emočně a morálně stabilní. Můžeme předpokládat, že dítě, které je ohroženo

finanční chudobou, vypjatými vztahy v rodině a sociálním vyloučením, bude mít větší dispozice inklinovat k rizikovému chování. V těchto případech je důležitá širší rodina a přátelé. Ti mohou pomoci nahradit chybějící vztahy a články důležité pro zdravý vývoj dospívajícího dítěte. Z praxe ovšem víme, že rizikovému chování se nevyhýbají ani děti z bohatých rodin nebo děti, o které se rodiče starají až příliš ochranně. Toto téma je velmi široké, je v něm mnoho proměnných, které je potřeba brát v potaz, a nelze ho vyhodnotit na základě jednoho lokálního výzkumného šetření. Určitě by si zasloužilo více času k dalšímu podrobnějšímu výzkumu.

Seznam použité literatury

Odborné publikace

ANTIÉR, Edwige. *Dítě toho druhého: umění žít s dítětem nového partnera*. Praha: Portál, 2005. 144 s. ISBN 80-7178-946-1.

BENDL, Stanislav, HANUŠOVÁ, Jaroslava a LINKOVÁ, Marie. *Žák s problémovým chováním: cesta institucionální pomoci*. Praha: Triton, 2016. 108 s. ISBN 978-80-7387-703-3.

DIVOKÁ, Jana. *Jak podpořit dítě s problémovým chováním ve škole*. Praha: Pasparta, 2017. 135 s. ISBN 978-80-88163-72-5.

DUDOVÁ, Radka a HASTRMANOVÁ, Šárka. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 129 s. ISBN 978-80-7330-124-8.

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 232 s. ISBN 978-80-247-5046-0.

GARDNER, Richard. *Terapeutické intervence u dětí se syndromem zavržení rodiče*. Praha: Triton, 2010. 428 s. ISBN 978-80-7387-365-3.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Argo, 2013. 1049 s. ISBN 978-80-257-0807-1.

HAMPLOVÁ, Dana a kol. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 155 s. ISBN 978-80-7330-128-6.

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava a ŠTÍPKOVÁ, Martina. *Prarodičovství v současné české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2018. 232 s. ISBN 978-80-7419-265-4.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 5., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2023. 494 s. ISBN 978-80-262-1968-2.

HRDLIČKA, Michal, PILÁTOVÁ, Agáta a KOLOUCH, David. *Děti v ohrožení*. Praha: Vyšehrad, 2024. 216 s. ISBN 978-80-7601-922-5.

HUTYROVÁ, Miluše a kol. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi*. Praha: Portál, 2019. 207 s. ISBN 978-80-262-1523-3.

JANDOUREK, Jan. Slovník sociologických pojmů: 610 hesel. Praha: Grada, 2012. 264 s. ISBN 978-80-247-3679-2.

JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: Prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. 544 s. ISBN 978-80-247-5447-5.

KABÍČEK, Pavel a kol. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014. 344 s. ISBN 978-80-7387-793-4.

KIMPLOVÁ, Tereza, JOCHMANNOVÁ, Leona a SVOBODA, Jan. *Psychologie rodiny*. Praha: Grada, 2023. 256 s. ISBN 978-80-271-3064-1.

KLIMEŠ, Jeroným. *Partneři a rozchody*. Praha: Portál, 2005. 240 s. ISBN 80-7367-045-3.

KOPECKÝ, Kamil a kol. *Bezpečné chování na internetu pro kluky a pro holky – náměty na výukové aktivity*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2022. 157 s. ISBN 978-80-244-6197-7.

KUČÍREK, Jiří. Vývoj mozku u dospívajících. In JEDLIČKOVÁ, Iva a KNYTL Martin. eds. *Acta sociopathologica VII: Sociálně výchovná práce s rodinou a mládeží*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2023, s. 147–159. ISBN 978-80-7435-902-6.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.

LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíce potřebují*. 5. vyd. Praha: Portál, 2008. 108 s. ISBN 978-80-7367-504-2.

MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada, 1999. 144 s. ISBN 80-7169-897-0.

MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte: dětská závist - žárlivost, nevěra a rozvod - nový partner v rodině, nevlastní sourozenci - vzpomínky z dětství*. Praha: Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.

- MATOUŠEK, Oldřich. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2017. 208 s. ISBN 978-80-262-1242-3.
- MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.
- NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011. 176 s. ISBN 978-80-262-0189-2.
- NIELSEN SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. 152 s. ISBN 978-80-247-4042-3.
- NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9.
- NOVÁK, Tomáš a ŠMOLKA, Petr. *Manželské a rodinné poradenství*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2016. 128 s. ISBN 978-80-247-5873-2.
- PALONCYOVÁ, Jana a kol. *Rekonstituované rodiny*. Praha: VÚPSV, 2019a. 161 s. ISBN 978-80-7416-345-6.
- PALONCYOVÁ, Jana a kol. *Neúplné rodiny*. Praha: VÚPSV, 2019b. 216 s. ISBN 978-80-7416-357-9.
- PLOMIN, Robert. *Kód života: Jak z nás DNA dělá to, kým jsme*. Brno: Jan Melvil Publishing, 2020. 312 s. ISBN 978-80-7555-092-7.
- POUPĚTOVÁ, Šárka. *Netrapte se po rozvodu*. Praha: Grada, 2009. 176 s. ISBN 978-80-247-2046-3.
- PUGNEROVÁ, Michaela a KVINTOVÁ, Jana. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada, 2016. 296 s. ISBN 978-80-247-5452-9.
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.
- SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava, PALIČKA, Jan a ŠPÁSOVÁ, Linda. Rizikové chování dětí a mládeže -prevalence a projevy. In JEDLIČKOVÁ, Iva a KNYTL Martin. *Acta sociopathologica VII: Sociálně výchovná práce s rodinou a mládeží*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2023, s. 175–189. ISBN 978-80-7435-902-6.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. 184 s. ISBN 978-80-247-3181-0.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a FRIEDLOVÁ, Martina. *Zármutek dětí a dospívajících*. Praha: Grada, 2024. 208 s. ISBN 978-80-271-3884-5.

ŠTASTNÁ, Anna. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. Praha: VÚPSV, 2009. 131 s. ISBN 978-80-7416-038-7.

TRAPKOVÁ, Ludmila a CHVÁLA, Vladislav. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. 232 s. ISBN 978-80-7367-561-5.

TYRLÍK, Mojmír a kol. *Zátěž v adolescenci*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 93 s. ISBN 978-80-210-6042-5.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

Internetové zdroje a odborné články

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Pohyb obyvatelstva – rok 2023. In: *Český statistický úřad* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2024 [cit. 2024-03-26]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2023

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice* [online]. Praha: Gender Studies, 2011 [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: http://www.genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf

HUČÍN, Jakub. Rozhovor pro časopis psychologie. In: *Psychologie dnes* [online]. Praha: Archiv československé psychologie, 2002 [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: https://admin.archiv-psychologie.cz/uploads/3_Rozhovor_pro_casopis_Psychologie_dnes_2002_ec5f863bfc.pdf

CHOMYNOVÁ, Pavla a kol. Souhrnná zpráva o závislostech v České republice 2022. In: *Úřad vlády České republiky* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, 2023 [cit. 2024-04-11]. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/assets/ppov/zavislosti/vyrocnizpravy/Souhrnna_zprava_o_zavislostech_v_CR_fin.pdf

JEŽKOVÁ, Zuzana a ŠIMŮNKOVÁ, Kamila. Rodina na druhý pokus: Jaké je být nevlastním rodičem? In: *Šance dětem* [online]. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2023 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/rodina-na-druhy-pokus-jake-je-byt-nevlastnim-rodicem>

KODYŠOVÁ, Eliška. Být sám na děti: Sóló rodiče jako rodiče. In: *Společnost rodinných a systemických terapeutů* [online]. Praha: SOFT, 2015 [cit. 2024-03-29]. Dostupné z: <https://www.soft-zs.cz/item/160-kodysova-eliska-byt-sam-na-deti-solo-rodice-jako-rodice>

KRCH, František. Poruchy příjmu potravy u dětí a dospívajících. In: *Šance dětem* [online]. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2023 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/rodina-na-druhy-pokus-jake-je-byt-nevlastnim-rodicem>

KRUK, Edward. The Impact of Parental Alienation on Children. In: *Psychology Today* [online]. New York: Sussex Publishers, 2013 [citace 2023-04-06] Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/blog/co-parenting-after-divorce/201304/the-impact-parental-alienation-children>

KUBCOVÁ, Šárka. Syndrom zavrženého rodiče – negativní ovlivňování dítěte (1.díl). In: *Linka bezpečí* [online]. Praha: Linka bezpečí, 2021 [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: <https://www.linkabezpeci.cz/-/syndrom-zavrzeneho-rodice-negativni-ovlivnovani-ditete-1>

KULHÁNEK, Jan a MACHKOVÁ, Alexandra. Problémy se sebepoškozováním. In: *Šance dětem* [online]. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2023 [cit. 2024-04-17]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/problemy-se-sebeposkozovanim>

LABUSOVÁ, Eva. Otec neznámý. In: *Eva Labusová* [online]. Praha: Eva Lubusová, 2021 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: <https://www.evalabusova.cz/media/otec.php>

NEŠPOR, Karel. Kratom. In: *Šance dětem* [online]. Praha: Obecně prospěšná společnost Sirius, 2023 [cit. 2024-04-17]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/kratom>

PALONCYOVÁ, Jana a kol. *Zpráva o rodině 2023* [online]. Praha: Výzkumný ústav práce asociálních věcí, 2023. 391 s. [cit. 2024-03-29]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/ZOR+2023_FINAL.pdf/6be6c341-62f3-efa2-2c40-528952fde3f0

POLICIE ČR. Statistiky kriminality. *Policie České republiky* [online]. Praha: Policie České republiky, 2024 [cit. 2024-04-07]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Právní předpisy a legislativní dokumenty

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online] © AION CS, s.r.o., 2010–2024 [cit. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). In: *Zákony pro lidi* [online] © AION CS, s.r.o., 2010–2024 [cit. 2024-03-18]. Dostupné z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Zákony pro lidi* [online] © AION CS, s.r.o., 2010–2024 [cit. 2024-03-21]. Dostupné z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Seznam tabulek

Tabulka 1 <i>Celkový počet projednávaných případů</i>	40
Tabulka 2 <i>Celkový počet projednávaných případů dle rodinného prostředí</i>	41
Tabulka 3 <i>Celkový počet a podíl projednávaných případů dle pohlaví</i>	43
Tabulka 4 <i>Počet a podíl projednávaných případů dle pohlaví z neúplných rodin</i>	44
Tabulka 5 <i>Počet a podíl projednávaných případů dle druhu trestného činu u dětí z neúplných rodin</i>	46
Tabulka 6 <i>Počet a podíl projednávaných případů dle způsobu vyřízení u dětí z neúplných rodin</i>	47

Seznam grafů

Graf 1 Celkový počet projednávaných případů	41
Graf 2 Celkový počet projednávaných případů dle rodinného prostředí	42
Graf 3 Celkový podíl projednávaných případů dle rodinného prostředí v %.....	42
Graf 4 Celkové podíly projednávaných věcí v % dle pohlaví	44
Graf 5 Porovnání projednávaných případů u dívek a chlapců z neúplných rodin	45
Graf 6 Podíly projednávaných případů v % dle pohlaví v neúplných rodinách.....	45
Graf 7 Podíl projednávaných případů dle druhu trestného činu u dětí z neúplných rodin v %	47
Graf 8 Podíl projednávaných případů dle způsobu vyřízení u dětí z neúplných rodin v %	48